

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

ODJECI ZELENOG KADERA TIJEKOM
LISTOPADA I STUDENOGA 1918. GODINE U
HRVATSKIM TISKOVINAMA

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

dr.sc. Goran Hutinec

Student:

Stjepan Koprivčić

Zagreb, rujan 2016

SADRŽAJ

1. Uvod	2
2. Metodologija.....	4
3. Zelenome kader	6
3.1.Organizacijska struktura zelenog kadera	11
3.2.Socijalizam i zeleni kader.....	13
4. Nemiri.....	15
4.1.Židovi.....	16
4.2.Činovnici	18
4.3.Veleposjednici	21
5. Politička situacija 1918. godine.....	25
6. Novinarstvo 1918. godine.....	30
7. Podatci	33
7.1.Osnovni podatci	33
7.2.Spominjanje zelenog kadera	34
7.3.Spominjanje nemira.....	34
7.4.Nemiri na naslovnica.....	35
7.5.Spomen nemira u zelenog kadera kroz listopad i studeni	38
7.6.Napadane grupe	39
7.7.Regionalne razlike	41
8. Analiza podataka	43
8.1.Osnovni podatci	43
8.2.Napadane grupe	43
8.3.Regionalne razlike	44
8.4.Pitanje cenzure.....	46
9. Zaključak	50
10. Literatura	52

1. UVOD

Tijekom 1918. godine sve je očitije da će Austro-Ugarska izgubiti Veliki rat. U višenarodnoj monarhiji ne postoji jedinstvo vlasti, niti jedinstvo oko toga što se ratom želi postići. Iste godine u monarhiji pojavljuju se brojni ili pojačavaju postojeći problemi, koji dovode do nestabilnosti; sve veća oskudica hrane zbog slabih prinosa 1917. godine i stalnog ratovanja, povećanje broja dezertera, rekvizicije na selu, porezno opterećenje, ulazak SAD-a u rat, povratak bivših zarobljenika iz Rusije te drugi, „manji“ razlozi.

Političari u slavenskim dijelovima Austro-Ugarske monarhije, uvidjevši da Austro-Ugarska neće opstati, počinju pripreme za izdvajanje slavenskih zemalja iz monarhije. U korist im ide američki predsjednik Wilson sa svojih 14. točaka koji slavenskim narodima u Austro-Ugarskoj obećava slobodu za autonomni razvoj država. Predstavnici nekoliko političkih stranaka okupljaju se u Narodno vijeće i uz pomoć Hrvatskog sabora preuzimaju vlast, a nakon raskida svih državnopravnih veza s Austrijom i Ugarskom osnivaju novu državu, Državu Slovenaca, Hrvata i Srba (Država SHS). Nova država je bila tek privremena politička tvorevina nastala odvajanjem od države koja je poražena u ratu, a trebala je: dobiti međunarodno priznanje, sačuvati svoje teritorije od nadiranja talijanske vojske, smiriti nemire u zemlji i pokušati se ujediniti s Kraljevinom Srbijom.

Nemiri, koji su najintenzivniji bili zadnji tjedan u listopadu 1918. godine i prva dva tjedna studenog, imali su utjecaj na politiku Narodnog vijeća i Države SHS. Nemiri su prikazivali slabost i nemoć Države SHS, ali su i pomogli da ih određeni ljudi iskoriste za vlastite ambicije bržeg ujedinjenja Države SHS s Kraljevinom Srbijom. Tih dana u Državi SHS vlada kaotično stanje; mase vojnika odlaze s bojišta i neorganizirano prolaze kroz Hrvatsku, seljaci udruženi s dezerterima pljačkaju imanja i trgovine te se osvećuju raznim činovnicima, talijanska vojska osvaja dijelove Hrvatske, mađarski vojnici rade nasilje nad hrvatskim stanovništvom u Međimurju, novine kasne u provinciju po nekoliko tjedna, telefonske i telegrafske linije su u prekidima, vlakovi ne prometuju ili bivaju opljačkani od strane zelenog kadra, Narodno vijeće neuspješno pokušava organizirati svoju vojsku i Narodne straže itd.

Tih dana ukinuta je cenzura novina, koja je bila na snazi od početka rata, pa novine slobodno mogu izvještavati i davati mišljenja o novonastaloj situaciji. Novine tih dana i dalje su većinom stranačke novine te pišu o situaciji u novoj državi i pružaju svoja mišljenja. Novine i časopisi koji su proučavani u ovom diplomskom radu kao da su dogovorom usuglašeni o pozitivnom izvještavanju o samostalnosti slavenskih dijelova monarhije, dok su podijeljeni oko načina ujedinjenja sa Srbijom i oko toga treba li se uopće ujediniti. Urednici i novinari su svjesni

svog utjecaja na narod, da su glavni izvor informacija o stanju u drugim dijelovima države i da svojim pisanjem formiraju javno mnijenje. Pisanje o nemirima uvelike utječe na to javno mnijenje jer prikazuje način na koji novinari žele informirati o situaciji u zemlji i ponuditi svoju ideju rješenja problema. Nespominjanje i ne pisanje o nemirima je također pokušaj utjecaja na javno mnijenje s ciljem da se prikriju činjenice i spriječi šira panika u narodu.

Nemiri u jesen 1918. godine, za razliku od ostatka Prvog svjetskog rata, bili su rijetka tema znanstvenog proučavanja. Najviše napora i najbolja istraživanja na tom polju napravili su Bogumil Hrabak u djelu *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslavenskim zemljama*¹ i Ivo Banac u djelu „*I Karlo je o'šo u komite*“: *nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.*². Oba autora pronalaze uzroke nemira, prepoznaju različite pokrete unutar nemira i oslobođeni su pritiska dokazivanja da su nemiri bili proleteriški ustanak. Neki autori, za vrijeme socijalističke Jugoslavije, davali su nemirima prevelik utjecaj socijalističko-boljševičkih ideja od povratnika s ruskog bojišta nakon raspada Ruskog carstva i izlazak istog iz rata. S druge strane nacionalističko orijentirani autori umanjuju jačinu i značaj zelenog kadera.

U ovom radu pokušat ću prikazati stanje u jesen 1918. godine kroz pisanje novina o nemirima vezanima za zeleni kader.

¹ Hrabak, Bogumil. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslavenskim zemljama, 1914-1918*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990

² Banac, Ivo. „„I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb) 24 (1992) br. 3: str. 23-43.

2. METODOLOGIJA

Ovaj rad bavi se razdobljem od dva puna mjeseca, razdoblju najjačih nemira u jesen 1918. godine, a to je period od 01.10. 1918. do 30.11.1918.

Analiziraju se vijesti o zelenom kaderu i nemirima u većini hrvatskih novina i časopisa iz razdoblja. Najvažniji pojam ovog rada je svakako „Zeleni kader“.

Prva grupa podataka koja je analizirana je pojavljivanje imena zeleni kader u novinama, bilo da se spominje kao imenica „Zeleni kader“, kao pridjev „zelenokaderaški“ ili „kaderaški“ u kontekstu nemira. Spominjanje zelenog kadera svakako jasno upućuje na povezanost vijesti s dezerterima bilo u kontekstu nemira ili nekog drugog konteksta. Druga grupa podataka koja se analizira je spominjanje nemira i dezertera, bez izravnog spominjanja zelenog kadera, ali u statistiku su uvršteni i podatci iz prve grupe podataka. Navedeno je napravljeno jer se sam pojam zeleni kader je malo puta spomenut. U ovoj analizi uvršteni su podatci iz vijesti o zelenom kaderu, nemirima i zločinima dezertera, a izostavljeni su službeni proglašeni Narodnog vijeća jer urednici i novinari nisu mogli utjecati na tekst proglašeni i obavijesti. Gdje god je uz službenu objavu postajao još i autorski komentar na službenu objavu, u kojemu se spominju nemiri i dezerteri, taj je komentar uvršten u statistiku. Za proučavanje pisanja tadašnjih medija svakako je važnije autorsko pisanje novinara o nemirima jer pokazuje volju da se objave informacije o kaotičnom stanju u državi. Treća grupa podataka koja je analizirana je pojavljivanje vijesti o zelenom kaderu, nemirima i dezerterima na naslovnici radi dobivanja podataka koliko su pojedine novine davale važnosti nemirima.

Analizom novina pokušat ću pronaći pravilnosti i nepravilnosti u izvještavanju novina, a neka od temeljnih pitanja kojima se bavi diplomski rad su: postoji li cenzura za vrijeme Države SHS, postoje li razlike u izvještajima tiskovina koje izdaju ugrožene manjine i grupe i postoji li razlika između izvještavanja u pojedinim regijama.

Tiskovine proučavane u radu su tiskovine dostupne u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici osim: osječki *Jug* (Osijek) je oštećen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, ali je dostupan u Muzeju Slavonije, splitsko *Novo doba* koji je dostupno na stranicama Sveučilišne knjižnice u Splitu (<http://dalmatica.svkst.hr/>) i varaždinska *Volja naroda* koja je dostupna na stranici Fakulteta organizacije i informatike (<http://library.foi.hr/>).

Proučavane novine iz 1918. su sljedeće: *Agramer Tagblatt* (dnevnik, Zagreb), *Die Drau* (dnevnik, Osijek), *Glas slobode*, (povremeno, Đakovo), *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (dnevnik, Zagreb), *Hrvatska* (dnevnik, Zagreb), *Hrvatska država* (dnevnik, Zagreb), *Hrvatska kruna* (dnevnik, Zadar), *Hrvatska njiva* (tjednik, Zagreb), *Hrvatska obrana* (dnevnik, Osijek), *Hrvatska*

riječ (dnevnik, Zagreb), *Hrvatski list* (dnevnik, Pula), *Jug* (dnevnik, Osijek), *Jutarnji list* (dnevnik, Zagreb), *Male novine* (dnevnik, Zagreb), *Nezavisnost* (tjednik, Bjelovar), *Novine/Narodna politika* (dnevnik, Zagreb), *Novo doba* (dnevnik, Split), *Novo doba* (tjednik, Vukovar), *Novosti* (dnevnik, Zagreb), *Obzor* (dnevnik, Zagreb), *Općinski upravnik* (tjednik, Zagreb), *Podravac* (tjednik, Koprivnica), *Prava crvena Hrvatska* (tjednik, Dubrovnik), *Primorske novine* (dnevnik, Sušak), *Pučki list* (dvojotjednik, Split), *Radničke novine* (dvojotjednik, Osijek), *Slavonske Presse* (dnevnik, Osijek), *Volja naroda* (tjednik, Varaždin) i *Židov* (dvojotjednik, Zagreb).

3. ZELENI KADER

Zeleni kader, ili kako se često naziva i zeleni kadar, je naziv za vojne dezertere iz austrougarske vojske, koji se tijekom i poslije Prvog svjetskog rata skrivaju u šumama po čemu su i dobili pridjev zeleni. Dezertiranje u prvom svjetskom ratu kreće već sa samim početkom rata i nije samo ograničeno na slavenske prostore Austro-Ugarske. Dva naša najpoznatija dezertera vidjeli su vrlo malo ratne akcije; Miroslav Krleža, kome je sudbina malog zagorskoga čovjeka u ratnim borbama učestala tema, prvo se prijavio za borbu na srpskoj strani, a kasnije prisilno mobiliziran na austro-ugarskoj strani³. Jovan Stanisavljević Čaruga prijavio se u vojsku 1915. godine, a pobjegao je iz vojske 1916. godine⁴. Sam Krleža je proveo kraće vrijeme u borbama, a više vremena je proveo po vojnim bolnicama i toplicama zbog slabog zdravstvenog stanja⁵. Bogumil Hrabak navodi da se početkom rata dezerteri više skrivaju u gradu, ali kasnijih godina rata, vjerojatno zbog povećeg broja dezertera u gradovima i manjka hrane u istim, više je dezertera po šumama i selima⁶.

Razlozi zašto pojedinci odbijaju vojnu službu su brojni: pojedinci ili grupe ne žele nastradati u ratnim djelovanjima, ratovanje protiv drugih Slavena, uvjerenje da će Austro-Ugarska izgubiti rat, loša situacija u austro-ugarskoj vojsci krajem rata itd. Svakako izbor pojedinaca i grupa za dezertiranjem ovisio je o kombinaciji više razloga. Bogumil Hrabak piše o pokušaju jednog učitelja da kreira kategorije dezertera u Prvom svjetskom ratu: „... četiri vrste vojnih bjegunaca: 1. „egoisti“, čiji je cilj da u ratu sačuvaju živu glavu; 2. ljudi koji nisu želeli da se bore za Austro-Ugarsku i njene osvajačke ciljeve ali nisu imali razvijen politički ideal; 3. pacifisti i 4. pripadnici masovnog dezerterstva 1918. i po gradovima koji nisu bili uvereni da će Austro-Ugarska pobediti u ratu pa i održati se kao država“⁷. Hrabak navodi da je „egoista“ bilo bez sumnje najviše, a onih s bilo kakvim izgrađenim idejama najmanje zbog čega nastaje polarizacija dezertera: treba razlikovati obične, „mirne“ vojne bjegunce („egoiste“, pacifiste, neuvjerene u pobjedu Austro-Ugarske) od onih malobrojnih koji su aktivni, vlastitim djelovanjem, oružjem u rukama, neposredno doprinosili da država propada i to iz ilegalnih

³ „Krleža, Miroslav“. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža* (<http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/495-krleza-miroslav-he> , ožujak 2014).

⁴ Puljašić, Nataša. Vučemilović-Grgić, Ivana, 2011. Str. 78., prema: Zurl, Marino, 1977. Knjiga o Jovi Čarugi i Joci Udmaniću, August Cesarec, Zagreb.

⁵ „Krleža, Miroslav“. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža* (<http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/495-krleza-miroslav-he> , ožujak 2014).

⁶ Hrabak, 1990. Str. 94.

⁷ Hrabak, 1990. Str. 7.

uvjeta, van dnevnih kolotečina društva i ne skrivajući se od svijeta⁸. Tomislav Bogdanović, u članku *Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju*, prepoznaje zeleni kader kao nekoliko različitih pokreta koji se bitno razlikuju po svojim djelovanjima i ciljevima. Zajednički im je odnos prema slobodi te prema tome razlikuje 4 kategorije zelenog kadra. Prva kategorija je antiratni pokret: sloboda za ovu kategoriju je odbijanje poslušnosti prema trenutnoj političkoj i vojnoj vlasti (nije u vlasti drugih osoba ili institucija, koji uživa sve osobne, političke i socijalne slobode) tj. vojni bjegunci (dezerteri) koji ne žele više sudjelovati u vojnim postrojbama austro-ugarske vojske. Druga kategorija je socijalno-revolucionarnog karaktera: javlja se utjecaj Oktobarske revolucije (mogućnost samoodređenja čovjeka, koji nije ničiji rob) tj. kategorija koja ima revolucionarni karakter i želju za promjenom. U ovoj kategoriji zeleni kader bi bio pokret seoske sirotinje, koju su poticali zarobljenici/povratnici s ruske fronte, a koja nakon sloma Austro-Ugarske očigledno traži rješenje osnovnog pitanja tadašnjeg sela; traži zemlju tj. agrarnu reformu. Treća kategorija je razbojničko-kriminalna: ne poštuje nikakve zakone i slobode osim svojih (živi u svom prirodnom okolišu, bez kontrole, na slobodi, koju ništa ne sprječava u djelovanju, koja nije ničim vezana, bez obveza) tj. pljačkaši i kriminalci. Četvrta kategorija su povratnici s bojišta: u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i rasula u vojnom zapovjedništvu smatra da ih ništa ne sprječava u djelovanju, da nisu više ničim vezani, bez obveza su prema Monarhiji te im je cilj što brže i bezbolnije vratiti se svojim kućama. Pri povratku ne biraju način i sredstva kako da se vrate svojoj slobodi. Ta kategorija često nailazi na poteškoće pri povratku kući, loše organizirani prijevoz (npr. nefunkcioniranje željezničkog prometa) glad, žeđ, bolest⁹.

Ostanku na ratištu svakako nije ni pomagala činjenica da je austro-ugarska vojska dočekala Prvi svjetski rat nespremna, još uvijek su ratovali po zastarjelom načinu ratovanja u sjajnim uniformama i po starom sistemu vođenja taktike osvajanja terena. Nasuprot austro-ugarskim vojnicima bili su srpski vojnici, koji su prošli balkanske ratove, i ruski vojnici, koji su prošli rusko-japanski rat, a svi oni su imali iskustva u novom načinu ratovanja¹⁰. Zbog neprilagođenosti austro-ugarska vojska u početku broji mnogo poginulih i povećava broj regrutiranih vojnika. Pred kraj rata mobilizacija muškog pučanstva je obuhvaćala sve od 17 godina (1901. godišta) do 55 godina. Odnosno, u ratnu službu je povučeno 38 generacija¹¹.

⁸ Hrabak, 1990. Str. 7-8.

⁹ Bogdanović, 2013. Str 99.

¹⁰ Škorić, 1956. Str. 8.

¹¹ Škorić, 1956. Str. 14.

Dezerterstvo je opća proturatna pojava samo s posebnim karakteristikama u pojedinim sredinama pa je pogrešno mišljenje da je zeleni kader postojao samo u Hrvatskoj¹². Bogumil Hrabak čak navodi da je u brojem zeleni kader bio brojniji u Transilvaniji, među Rumunjima, i u Galiciji među Rusinima¹³, a u Rusiji je bilo 2 milijuna u zelenoj gardi¹⁴. Hrabak donosi podatak da je u ugarskoj polovici države 1917. vojne vlasti registrirale 453,417 vojnih bjegunaca što je postotak povećanja naspram prijašnje godine 261% posto¹⁵. Od tog broja uhvaćeno je 81,605 što predstavlja broj od 17,59% svih dezertera te godine. Zbog raspada centralne vlasti monarhije nemamo službenu statistiku o broju dezertera za 1918. godinu.

Pojedini povjesničari pokušali su približno odrediti broj vojnika u zelenom kaderu, ali taj izračun je teško napraviti bez točne definicije tko je sve pripadnik zelenog kadera. Ivo Goldstein definira zeleni kader kao „naoružane skupine što ih uglavnom čine dezerteri iz austro-ugarske vojske, ali i siromašni seljaci“ te donosi podatak da vojne vlasti procjenjuju te „neposlušnike“ u studenom 1918. da broje 45,000 ljudi¹⁶. Ovom definicijom autor ne određuje točno na koga se taj broj odnosi, da li samo na dezertere ili i na seljake koji su sudjelovali u nemirima. Kako brojku prenose vojne vlasti možemo pretpostaviti da se odnosi smo na vojsku, a studeni 1918. je vrijeme kada puno više vojnika ignorira pozive da se prijave u vojsku i kada nova vlast ima problema u pronalaženju vojnika za sprječavanje nemira¹⁷. Svjedok onodobnih zbivanja je Ivan Ribar (budući predsjednik kraljevske konstituante i AVNOJ-a). On je sudjelovao u pregovorima Narodnog vijeća Đakova s najpoznatijom grupom zelenog kadera, Kolom gorskih tića, i tadašnjim vođom Božom Matijevićem (Jovan Stanisavljević Čaruga naknadno postaje vođa te grupe)¹⁸. Ribar navodi da je: „broj svih dezertera, a s njima i simulanata, iznosio nešto oko 100.000 vojnih obveznika, onda se s pravom može reći, da je ovim putem Hrvatska mnogo pridonijela za propast i rasulo Austro-Ugarske“¹⁹.

¹² Hrabak, 1990. Str. 79. str.

¹³ Hrabak, 1990.. Str. 74-75 str.

¹⁴ Hrabak, 1990. Str. 76 str. , prema: AS, MID, Str. Pov. odeljenje XV81917, Str. pov. 92, Soalajković iz Petrograda 3/16/V 1917, sa br. 499.

¹⁵ Hrabak, 1990. Str. 100 str., prema: K. Pichlik, *Pobune Jugoslavena u austrougarskoj vojsci u proleće 1918. godine*, Vojnoistorijski glasnik br. 6/1964, 79-80, 97, 101.

¹⁶ Goldstein, 2003. Str. 228.

¹⁷ Zorko, 2012. Str. 374-375.

¹⁸ Milutinović, 1968. Str. 79.

¹⁹ Milutinović, 1968. Str. 77.

Jutarnji list još 23.10.1918., prije početka najvećih nemira, piše o procjeni brojnosti zelenog kadera i predlaže svoje rješenje problema dezertera: *Potrebno je nadalje, da se smjesta proglasi amnestija radi dezertacije. Tim će se smjesta isprazniti tamnice a povratiti će se kući ljudi koji nijesu nikakvi zločinci, već su u petoj godini rata izgubili volju da ratuju za skroz nepoznate i tuđe ciljeve. Danas, kad kod nas nitko više ne misli na nastavak ratovanja, nema ni smisla, da se provede postupak protiv dezertacije. Čim uslijedi amnestija, nestat će i zelenog kadra – 30,000 ljudi, koji danas ugrožavaju javnu sigurnost od nemila do nedraga, vratiti će se svojim domovima. Sve ove odredbe moraju brzo, vrlo brzo uslijediti, radije danas nego sutra*²⁰. Autor članka prepoznaje rizik za sigurnost koju ima zeleni kader prije početka najvećih nemira te nudi rješenje koje je i napravljeno tjedan dana poslije od strane Narodnog vijeća, a to je proglašenje amnestije za dezertere. Kako je članak iz vremena prije najjačih nemira možemo zaključiti da se broj od 30,000 odnosi samo na dezertere koji se skrivaju u šumama, bez seljaka koji kasnije se bune. Ovo spominjanje pojma zeleni kader u članku Jutarnjeg lista prvo je spominjanje u listopadu 1918. u istom listu te pokazuje da su novinari bili dobro upoznati s problemom zelenog kadera, ali nisu pisali o njemu. Čutura i Galić pišu o brojcima od 50,000 dezertera²¹, a Ivo Banac čak spominje da je našao u nekom neimenovanom izvoru brojku od 200.000²² dok sam ne piše o svojoj približnoj procjeni zelenog kadera. Moguće je da Banac izbjegava procjenu zelenog kadera jer kasnije navodi *dotada je ionako čvrsta jezgra zelenog kadra još više ojačala priljevom domaćih seljaka, pa je pojam zeleni kader prerastao svoje izvorno značenje i postao sinonim za svaki oblik seoskog bunta*²³. Priljevom seljaka zelenom kaderu znatno se povećava broj istog, ali i pojedini seljaci ne sudjeluju jednako u nemirima; neki sudjeluju od početka dok drugi su nakon jedne pijane noći odlučili vratiti ukradene stvari.

Banac ipak piše o nekim brojevima, a to je procjena brojčanog stanja Ljudevita Pivka koji navodi da je zelenog kadera bilo najviše na Petrovoj gori (8000 prebjega organiziranih u vojne jedinice rukovođene zelenokaderovskim časnicima), na Zrinskoj gori, na brežuljcima Hrvatskog zagorja u okolici Varaždina, na Papuku, na pašnjacima daljskog vlastelinstva, na posjedu karlovačke patrijaršije (2000 prebjega), te na Fruškoj gori (6000 prebjega)²⁴.

²⁰ Jutarnji list. „Bijeg uznika iz zatvora potreba amnestije“. 22.10.1918.

²¹ Čutura, Dinko; Lovro GALIĆ. „Veliki rat: pregled ratnih operacija“ (<http://1914-1918.com.hr/427-2>, srpanj 2014).

²² Banac, 1992. Str. 25. , prema: Krizman, Bogdan. „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kaderu“. Historijski zbornik (Zagreb) 10 (1957), str. 150.

²³ Banac, 1992. Str. 25. , prema: Krizman, Bogdan. „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kaderu“. Historijski zbornik (Zagreb) 10 (1957), str. 150.

²⁴ Banac, 1992. Str. 24. Preneseno iz: Ljudevit Pivko, Zeleni kadri, Vojni vesnik, God. 1922., br. 3., str. 23.-26.

Dinko Čutura u svom magistarskom radu procjenjuje da je bilo 45,000 bjegunaca iz doknadnih postrojbi i oko 15,000 bjegunaca s fronte. Čutura zaključuje da je ukupan broj zelenog kadera na području Hrvatske i Slavonije nije bio manji od 60 000, ali i nipošto veći od 70 000²⁵. Bogumil Hrabak također ne pruža svoje procjene, nego citira druge te negira procjenu od 250,000 dezertera na području južnoslavenskih zemalja Monarhije u studenom 1918. od nekih sovjetskih autora²⁶.

Hrabak ide čak i dalje te razdvaja pojmove dezertera i zelenokaderovaca. Običnim dezerterima smatra one koji su pobjegli iz vojske ili se nikada nisu odazvali pozivu, a imali su povoljne uvjete za preživljavanje (obitelj, rodbina i prijatelji koji su ih mogli uzdržati i omogućiti im besposlicu u skrivanju). Obični dezerteri su najčešće djelovali sami i čekali su kraj rata da prežive isti. Zelenokaderovcima smatra one koji su se ipak morali izboriti za svoje preživljavanje sklanjanjem u šume i organiziranjem kako bi preživjeli. Zeleni kader je mogao nastati tek kada se skupio veći broj dezertera i organizirao u male zajednice, čija je važna funkcija bila zbrinjavanje u pogledu hrane, sigurnosti od potjera i drugih elementarnih potreba. Hrabak tu ubacuje i klasnu razliku pri čemu je dezertter bio onaj kojega je uzdržavala bogatija rodbina, a zelenokaderovac je bio bez zemlje i siromašan seljak kojega je prehranjivao i čuvao zeleni kader te je morao otimati da bi se uzdržao²⁷. Hrabak tu ne staje pa raspoznaje promjenu u zelenom kaderu i dijeli isti u novi i stari; novi je nastao raspadom monarhije, skloniji je pljački, a osnovicu čine seljaci. Stari kader mirniji i manje sklon pljački²⁸.

Iz navedenih brojki i definicija zelenog kadera teško je odrediti što točno čini nekog pojedinca pripadnikom zelenog kadera. Najuzi pojam je da je to dezertter Prvog svjetskog rata, koji se s drugim pojedincima sklanjao u šume kako bi zajedno preživjeli i dočekali kraj rata. Ipak, mnogi suvremenici te povjesničari zelenim kaderom smatraju sve one koji su sudjelovali u nemirima 1918., a pri tome se pojam zelenog kadera uvelike širi. S tim širim pojmom teško je napraviti procjenu koja pljačkanja i ubojstva je napravio neki zelenokaderovac, a koje neki obični dezertter ili seljak. Kako ovaj rad proučava nemire u listopadu i studenome 1918. analizirano je svako spominjanje nemira, s posebnom pažnjom na spominjanje zelenog kadera.

²⁵ Čutura, 2003. Str.80.

²⁶ Hrabak, 1990. Str. 331.

²⁷ Hrabak, 1990. Str. 328.

²⁸ Hrabak, 1990. Str. 330.

U svakom ratu postoji određeni broj vojnika koji odbijaju sudjelovanje u borbama i dezertiraju, ali rijetko kada oni dobivaju svoje ime u povijesti. Razlozi zašto zeleni kader je poseban i zaslužuje svoje ime je broj vojnika koji je bježao i zbog svog utjecaja na zbivanja u jesen 1918. godine.

3.1. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA ZELENOG KADERA

Prema brojčanom stanju, makar i onom koji zelenom kaderu procjenjuje najmanji broj ljudi, vidljivo je da je zeleni kader bio brojčan. Zeleni kader nikada nije bio organizirana skupina ljudi, odnosno pokret, već veliki broj jače ili slabije organiziranih skupina. Mnogi autori su se pitali zašto zeleni kader nikada nije bio organiziran u veću grupu kako bi imao jači utjecaj na onodobna zbivanja, a za to treba raspoznati što to čini neku grupu društvenim pokretom.

Moderne sociološke teorije pokreta definiraju društveni pokret kao kolektivne izazove ljudi sa zajedničkim svrhama i solidarnošću u postojanoj interakciji s elitama, oponentima i vlastima²⁹. Pripadnici zelenog kadera imali su solidarnost, ali i zajedničku svrhu, a ta svrha je sačuvati život i zdravlje. Njihova svrha ipak je bila malo drugačija jer je istoj bila izbeći situacije u kojima im se ugrožava život. Pripadnici zelenog kadera, uz nekoliko iznimaka, žele dočekati kraj rata i vratiti se živi svojim kućama. Odgovor zašto zeleni kader nije se organizirao u veći pokret dao je i Ribar koji kaže: *...što je i postojao (zelen kader) samo radi sklanjanja od fronta. Uostalom na ustanak zelenokaderovci nisu nikada ni pomislili, jer su i sami osjećali dobro da nemaju za ustanak sprema, ni mogućnosti... Treba ipak spomenuti da je većina zelenokadrovaca bila politički svjesna da se bježanjem sa fronta i skrivanjem u šumama ipak bore za brži svršetak rata i raspad omrznute Austro-Ugarske*³⁰. Ribar naglašava da bježanjem s fronte i ne sudjelovanjem u novim borbama, pojedinac (onaj koji želi pad Austro-Ugarske) zapravo šteti i razara Austro-Ugarsku monarhiju i nema potrebe da se organizira u masovni pokret.

Stvaranje sveobuhvatnog, masovnog pokreta značilo bi ponovo imati nadređenoga, slušati zapovijedi i ponovo riskirati život za neki novi „viši“ cilj. Jedan jasan primjer odbijanja daljnje borbe je vidljiv u pokušaju mobilizacije vojske od strane Narodnog vijeća. Horvat piše o tom pokušaju mobilizacije: *Tog dana (02.11.) odredilo je povjereništvo za narodnu obranu u Zagrebu opću mobilizaciju. Ali ta ne uspijeva; raspoloženje vojnika-povratnika diktira*

²⁹ Mesić, 1998. Str. 669., prema: Tarrow, Sidney. *Power in Movement, Social Movements, Collective Action and Politics*, Cambridge University Press, rep. 1997. (first – 1994.), Str. 3-4.

³⁰ Milutinović, 1968. Str. 77.

demobilizaciju. Proglašenje mobilizacije bila je psihološka pogreška; ljude koji su mjesecima stajali u bojnim rovovima, neki čak i godinama, nije bilo moguće zadržati pod oružjem – dodijala im je vojna odora, dani debakla na bojištu uništili su njima posljednju disciplinu, a doziv rodnih domova bio je nesavladiv. Tek malen dio vojske, većinom najmlađa godišta, pojačan jednogodišnjim dobrovoljcima i pitomcima svih mogućih vojnih škola, ostaje u vojarnama³¹. Horvat tako opisuje raspoloženje regularne vojske, koja ranije nije bježala, pa je lako pretpostaviti koliko su pripadnici zelenog kadera imali želje vratiti se u borbe za „viši“ cilj. Pripadnici zelenog kadera udruživali su se u manje grupe radi lakšeg preživljavanja, ali ne radi stvaranja velike grupe koja bi promicala svoj cilj. Za udruživanje u veću grupu trebala bi postojati i svijest o većoj grupi, ali zeleni kader se ponaša kako se naučio u vojsci: *Svaki zbjeg za sebe bio je organiziran kao jedan vojni logor ili poljska straža. Ono što su vidjeli i naučili u vojsci, to su ovi primjenjivali u šumi, da bi se osigurali od neprijateljskog žandarmerijskog prepada*³². Ribar je napisao i da su pojedini logori bili slabo, bolje reći nikako međusobno povezani, a svaki logor je gledao samo svoj kotar³³.

Za kreiranje velikog društvenog pokreta potrebno je i postojana interakcija s elitama, oponentima i vlastima, što nikako nije bio slučaj sa zelenim kaderom. Dezerteri su se cijelo vrijeme skrivali od tadašnje vlasti i nisu komunicirali s vlasti osim svojim bježanjem i razbojstvima, a bili su u opreci s novom vlasti. Rijetki su primjeri da je zeleni kader surađivao s lokalnim vlastima kao u Đakovu gdje su pripadnici Kola gorskih tića, predvođenih Božom Matijevićem, spriječili jače pljačkanje mjesta³⁴.

Prema sociološkoj teoriji društvenog pokreta zeleni kader se nikako nije mogao pretvoriti u društveni pokret jer nije imao interakciju s elitama, oponentima i vlastima, a zajednička svrha im je bila da se ne bore za neki „viši“ cilj, nego skrivajući se prežive do kraja rata. Svakako u poteškoću nekog masovnijeg organiziranja ulazi i nemogućnost komunikacije s ostalim grupama jer novine tih dana kasne, telefonske linije ne rade i nemoguće je povezati pojedine grupe raštrkane po šumama i selima. Djelomičnu iznimku od ovih grupa čine grupe koje su osnovane radi promicanja socijalističko, boljševičkih ideja. Takve grupe se možda nisu udružile u veliku grupu, ali su bile čvršće organizirane i imali su svoj „viši“ cilj.

³¹ Horvat, 1989. Str. 101.

³² Milutinović, 1968. Str. 77.

³³ Milutinović, 1968. Str. 77.

³⁴ Milutinović, 1968. Str. 79.

3.2. SOCIJALIZAM I ZELENI KADER

Ratovanjem na ruskom frontu veliki broj vojnika je zarobljen, a po Škoriću: *Naš čovjek je tada već, koliko je to ikako mogao, planski ratovao s glavnim ciljem i nastojanjem, kako da bude živ zarobljen*³⁵. Tako su pojedinci završavali na prisilnom radu daleko iza Urala i u samom Sibiru gdje su upoznali boljševičke ideje i povratkom u Hrvatsku počeli s radom socijalističkih udruženja³⁶. Škorić piše o povratku tih zarobljenika: *Značajno je, da su se zarobljenici vraćali iz Rusije obratnim redom nego što su odlazili u zarobljeništvo. Prvi su dolazili oni, koji su bili zadnji zarobljavani, jer su oni bili smješteni na radove bliže fronti, u Moldaviji, Ukrajini i Bijeloj Rusiji, pa su najbrže saznali, da mogu krenuti kući. Ovakvi su, naravno, najmanje upoznali događaje u Rusiji, nisu stigli da se politički orijentiraju dovoljno dosljedno. Oni su zapravo otišli kućama i krijući se od žandara nastojali, da po svaku, cijenu ostanu kod kuće, da ne budu ponovo slani na front. Kasnije su stizali oni, koji su bili ranije zarobljavani pa upućeni na radove dalje od granica, ali koji su kao promatrači bolje upoznali događaje u Rusiji bez neposrednog sudjelovanja u njima. Posljednji su stizali kući oni politički najvredniji naši ljudi, koji su među prvima zarobljeni, ponajdalje upućeni na radove, t.j.pred Ural ili još i iza Urala, koji su živjeli i radili u gradovima i u industrijskim centrima, pa zajedno s ruskim radnicima uzeli učešća u političkim događajima, organizaciono se povezujući s boljševicima i sa Crvenom gardom*³⁷. Zadnji su stizali oni koji su najviše indoktrinirani socijalističkim idejama, pa su neki došli kada su već i nemiri završili. Josip Broz Tito se vratio tek 1920³⁸.

Ipak boljševički utjecaj nije bio toliko jak, nego se ograničio na pojedine grupe. Tako je grupa „Kolo gorskih tića“, koja je djelovala u okolini Đakova od 1918. do 1920., pod vodstvom već spomenutog Božidara Matijevića (služio u srpskoj vojsci za vrijeme balkanskih ratova, a kasnije se kao zarobljenik u Rusiji pridružio Srpskom dobrovoljačkom korpusu), imala svoj program statute i pravila o disciplini te je bila politički svjesna, disciplinirana i politički aktivna³⁹. O tome da je bilo pojedinaca i grupa pod utjecajem boljševičkih ideja svjedoči i osnivanje triju boljševičkih republika na području Hrvatske: Petrijevačka republika trajala je deset dana i pala 14. studenog, Donjomiholjačka republika pala je 20. studenog, a o Feričanačkoj

³⁵ Škorić, 1956. Str. 9.

³⁶ Škorić, 1956. Str. 17.

³⁷ Škorić, 1956. Str. 17.

³⁸ „Broz, Josip – Tito“ (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758>, rujna 2014.).

³⁹ Banac, 1992. Str. 40.

republici gotovo se ništa i ne zna, osim da je pala negdje sredinom studenog⁴⁰. Tako su Mato Žanić i Josip Kraš⁴¹ organizirali Veliki javni zbor u Banovoj Jaruzi, na kojem je izabrano Radničko-seljačko-vojničko vijeće, po uzoru na takva vijeća u Rusiji⁴².

⁴⁰ Banac, 1992. Str. 39., prema: Arhiv Hrvatske, Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade (OUPZV) (Predsjedništvo), kut. 1: br. 666-I-Pr-1918, Osijek, 14. studenog 1918. i kut. 2: br. 746-I-Pr-1918, Osijek, 28. studenog 1918.

⁴¹ Josip Kraš (Vuglovec kraj Ivanca, 26. veljače 1900. - Karlovac, 18. listopada 1941.), narodni heroj SFRJ. Na čelu KPH 1930-ih godina.

⁴² Banac, 1992. Str. 39., prema Mato Žanić, Radničko-seljačko vojno vijeće u Banovoj Jaruzi, Četrdeset godina: Zbornik sećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta, Beograd 1960., t. 1, 17.

4. NEMIRI

29.10.1918. Hrvatski sabor raskinuo je sve državnopravne veze s Austrijom i Ugarskom, proglasio Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju nezavisnom državom te je stvorena Država Slovenaca, Hrvata i Srba (u daljnjem tekstu Država SHS). Ona je obuhvaćala Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Vojvodinu, odnosno sve južnoslavenske zemlje unutar bivše Austro-Ugarske⁴³.

Nakon 4 pune godine rata južnoslavenske zemlje više nisu pod starom vlasti Austro-Ugarske, nego slobodno donose odluke o svojoj slobodi, a samu slobodu shvaćaju različito. Josip Horvat piše o tome kako su seljaci primili prve informacije o toj slobodi: *I bez signala s Markova trga dopro je u pokrajinu na mnogo mjesta glas o slobodi. Drugačije tu slobodu shvaćaju mala mjesta, pogotovo sela; jer i drugačiji su njihovi interesi. Iz svojih skloništa izlaze na lokalne pozornice preokreta zelenokaderaši; počinje stvarna likvidacija starog svijeta i njegovoga feudalnog poretka; eruptivno izbija glad za zemljom; već se opsjedaju, zaposjedaju, grome gospodski dvor – najbliži, najvidljiviji simboli starog*“. Očito je da nisu svi jednako dočekali tu slobodu. Ivo Banac određuje vrijeme najjačih nemira od 24. listopada do 4. studenoga odnosno tjedan dana prije i poslije uspostave nove države⁴⁴. Nemiri su mogli zahvatiti čak i Zagreb, ali zahvaljujući slaboj organiziranosti rulje nije došlo do katastrofe 29.10.1918⁴⁵. Željko Karaula prikazuje situaciju tih dana: *Postoji nekoliko važnih uzroka seljačkih nemira u sjevernoj Hrvatskoj među kojih je jedno od važnih bilo narodno (seljačko) vjerovanje da propast Austro-Ugarske znači zapravo potpunu slobodu, svijet slobodan od činovnika, zemljoposjednika, lihvarskih trgovaca i zelenaša, a istovremeno da dolazi do nove diobe dobara i zemlje*⁴⁶. Raspadom starog sistema mnogi seljaci, udruženi sa zelenim kaderom, vojnicima koji su se preko tih krajeva vraćali kući i ruskim zarobljenicima, kreću u pljačkanje onoga što se još opljačkati moglo nakon četiri godine rata. Ivo Banac pljačkanje, prema grupi koja se pljačka, dijeli na pljačkanje: Židova, činovnika, veleposjednika, svećenstva (crkvenih imanja) i javnih institucija⁴⁷. Pripadnike romske nacionalne manjine nije se pljačkalo, ali ih se često krivilo za pljačke⁴⁸.

⁴³ Goldstein, 2003. Str. 233.

⁴⁴ Banac, 1992. Str. 26.

⁴⁵ Banac, 1992. Str. 38.

⁴⁶ Karaula, 2008. Str. 259.

⁴⁷ Banac, 1992. Str. 28-34.

⁴⁸ Banac, 1992. Str. str. 35., prema Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju (SOA), kut. 11: br. 295-1918-(626-28), Ilok, 15. studenoga 1918.

4.1. ŽIDOVI

Od početka nemira Židovi su bili na meti pljačkaša: *U gradovima su glavna meta bili trgovci. Bande bi provaljivale u trgovine, uzimale sve što se moglo ponijeti, i na kraju često palile. Prije Našica to se dogodilo u Požegi, a kasnije se ponovilo u Osijeku, Donjem Miholjcu, Virovitici, Bošnjacima, Vinkovcima, Garešnici i Pregradi, da spomenemo samo najteže slučajeve. Pljačkaši su svoj bijes većinom iskaljivali na židovskim trgovcima, koji su, u tom poslu, bili uglavnom u gradovima i većim selima Hrvatske-Slavonije. Nedaleko od Vinkovaca javljeno je, "najprije napadaju Židove, a zatim grofove te gospodu uopće". U Osijeku su opljačkani trgovci, „napose Židovi i imućniji građani“. Židovske trgovine pljačkane su i nerijetko paljene u Našicama, Kutini, Novoj Gradiški, Donjem Miholjcu, Oprisavcima, Pakracu, Daruvaru, Bošnjacima, Županji, Peščenici, Garešnici, Kostajnici, Petrinji, Slatini, Slunju, Vrbovcu, Suhopolju, Međimurju i Iloku. Nije bilo mnogo pljačkanja nežidovskih trgovina. U Požegi „robe najviše židovske dućane i stanove. Nu i tri dućana katolička opljačkaše“. Židovski trgovci bili su najočiglednija meta antisemitske agitacije. Većina ih je bila prva generacija doseljenika iz Ugarske i Austrije, na koje je hrvatsko nacionalističko javno mnijenje gledalo kao na jedan od kanala mađarizacije i germanizacije. Službene vlasti, međutim, objašnjavale su nezavidan položaj židovskih trgovaca ratnim profiterstvom: „Svi ovi paleži, razbojstva i pljačkanja počinjeni su na štetu trgovaca izraelske narodnosti po tzv. zelenom kaderu radi toga, jer su si za vrijeme rata za veće svote imetak povećali“⁴⁹. O raspoloženju naroda prema Židovima svjedoči i zajedničko pismo mjesnog Narodnog vijeća Vrbanje u kojemu navode: *Naš seljak bio je izložen svim mogućim rekvizicijama i svim rabotama dok je vojska bila kod nas, bogataši i Židovi bili su od svega pošteđeni pa seljak sad nerazumije, kako da oni ni sad nemoraju platiti, nego mogu dati dobrovoljno što sami hoće*⁵⁰.*

O negativnim stavovima prema Židovima piše i Ljiljana Dobrovšak : *Iako su Židovi kao i ostali građani davali svoje živote, mladost i imovinu, pred kraj, ali i tijekom rata, razvijalo se drukčije mnijenje dijela javnosti (uglavnom kod seljaka i dezertera). Na njih se počelo gledati kao na ratne profitere i izrabljivače, te ih se doživljavalo kao strance, i to Nijemce ili Mađare, jer je manji dio židovske populacije još uvijek govorio njemačkim ili mađarskim jezikom. Tijekom ratnih godina Židovi su bili pod stalnim napadima dijela nežidovske javnosti koja je smatrala da su Židovi u ratnim naporima „protežirani“, da su se obogatili, da su u izvjesnim*

⁴⁹ Banac, 1992. Str. 28-29., prema: Arhiv Hrvatske, Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade (OUPZV) (Predsjedništvo), kut. 1: br. 47-I-Pr-1918, Zagreb. 3. studenoga 1918.

⁵⁰ Banac, 1992. Str. 29., prema Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju (SOA), kut. 14: Pres. br. 787/Ex 1918, Vrbanja, 9. prosinca 1918.

privrednim granama u velikom postotku bogataši, također, da su mnogi hrvatski Židovi protekcijom zauzeli istaknute položaje u domobranstvu i austrougarskoj vojsci, ali da je veliki dio Židova uz pomoć mita (zahvaljujući naobrazbi) otišao u službe podalje od fronte ili da se, opet uz pomoć mita, proglasio nesposobnim. Činjenica je da se dio Židova obogatio u teškim ratnim godinama, ne samo u Monarhiji nego i u Hrvatskoj, što priznaje i uredništvo „Židova“⁵¹. Izidor Kršnjavi je 28.10. opisao stanje: *Iz provincije stižu žalosne vijesti o pljačkama. Požega, Vinkovci i Virje navodno su pretrpjeli mnogo toga. Ispadi navodno imaju antisemitski karakter. To je reakcija na besprimjerno iskorištavanje naroda za vrijeme rata. I kršćani su narod iskorištavali, poput Židova, ali je gnjev usmjeren prvenstveno prema Židovima. Srbi su također zakleti neprijatelj Židova zbog konkurencije u trgovini*⁵².

19.12.1918. zatvorenici iz Nove Vesi pišu Narodnom vijeću SHS-a molbu da ih se pusti na slobodu. Najveći broj njih zatvoren je radi zbog pljačke i sudjelovanja u akcijama zelenog kadra, a razlog zašto su pljačkali Židove navode: *Mi koji smo radi pljačke optuženi ima nas dosta dosada neporočni i nismo zato židove pljačkali, da što stečemo, nego radi osvete i gnjeva. Jer tko je više želio pobjedu austrijskog i njemačkog oružja nego židovi. Ako n. pr. jedan Rosenzveig sa kukastim nosom može biti Jugoslaven, mi Jugoslaveni isto tako možemo biti Japanci. I za volju tih ljudi, koji su baš pravi pljačkaši koji su pljačkali i sisali krv našem narodu tolike decenije a osobito zadnje 4 godine rata – nismo zaslužili mi patnici da se s nama tako postupa, da nas se nazivlje lopovima i razbojnicima*⁵³. Dr. Gjuro Kulčar u svom izvještaju prema Narodnom vijeću SHS javlja da u požeškom kraju *trgovina u tom kraju propala je sasama; židovi se sele, a drugi nemaju smjelosti da otvore dućan, kada je opća sigurnost vrlo nesigurna. Interesantno je da je Kutjevo uvidilo što je uradjeno, pak sada već jamče za sigurnost života i imetka trgovaca, kojih nema*⁵⁴, dok jedan drugi izvještaj, tajnika sektora za organizaciju i agitaciju, javlja da su *čitavom našem republikanskom i boljševičkom pokretu u prvom redu krivi samo židovi*⁵⁵.

⁵¹ Dobrovšak, 2012. Str. 440., prema: Goldstein, Ivo, *Židovi u Zagrebu 1918.-1941.*, Zagreb 2004., str. 28; Hrabak, Bogumil, „Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u Prvom svjetskom ratu“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, Slavonski Brod 1979., str. 4; Lav Stern, „Ratno gospodarstvo i Židovi“, *Židov*, br5, 15. studeni 1917.

⁵² Kršnjavi, 1986. Str. 807.

⁵³ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 517.

⁵⁴ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 523.

⁵⁵ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 531.

Mišljenja o Židovima nisu bila pozitivna i u Hrvatskom saboru. Ljiljana Dobrovšak prenosi nekoliko izjava saborskih zastupnika: zastupnik Ivan Kovačević 1917. govori u saboru: *Mi znademo, da su se mnogi Židovi trgovci – većina je trgovaca kod nas uopće Židova – i te kako obogatili lifrovanjem vina, a većina ih je medju njima takovih, koji ne znaju ni razlikovati mošt od vina, ali oni su ipak prvi zvani, da za vojsku dobavljaju*⁵⁶. Zastupnik Tomo Jalžabetić, iz Đurđevca, za težak položaj Hrvatske krivio je uz Židove i mađarske velikaše, grofove i državnike⁵⁷, a Stjepanu Radiću Židovi su bili stranci koji previše „švapčare“, lihvare, špekuliraju, obogaćuju te je smatra da ih vlast previše štiti⁵⁸.

Iz navedenoga da se zaključiti da javno mnijenje nije bilo naklonjeno Židovima, smatrani su dijelom starog režima koji je pljačkao narod. Prilikom pojave nemira židovske trgovine bile su odmah na udaru zbog želje za osvetom, ali i zbog toga što su bile opremljene s namirnicama potrebnim za preživljavanje. Onodobni predstavnik Židova bio je dvotjednik *Židov*⁵⁹, ali kako je izlazio u Zagrebu često je bio van događaja koji su se zbivali u provinciji.

4.2. ČINOVNICI

Grupa koja je također često bila napadana od svjetine su činovnici, pogotovo oni po manjim mjestima. Brojni su primjeri mržnje prema njima. Pobunom protiv svega što je predstavljao stari režim činovnici su se našli na udaru jer su bili glavni oslonac monarhije u novačenju ljudi, ubiranju poreza, rekviziciji i ostalome. Iako je Narodno vijeće nastojalo uključiti državne činovnike u nove organe vlasti, pripadnici upravnog staleža doživljavali su u listopadu i studenom teške trenutke. Seljaci su ih posvuda napadali. Nitko nije bio pošteđen: *ni oni koji su bili odgovorni za ratne rekvizicije, ni policajci koji su proglašavali prijeko sudove, ni kotarski načelnici, ni službene zgrade*⁶⁰.

⁵⁶ Dobrovšak, 2012. Str. 442., prema: Stenografski zapisnici sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1913.-1918., od 5. lipnja do 19. studenog 1917., sv. V, Zagreb 1917., str. 816-817.

⁵⁷ Dobrovšak, 2012. Str. 442., prema: Stenografski zapisnici sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1913.-1918., od 10. prosinca do 29. listopada 1918., sv. IV, Zagreb 1917., str. 386.

⁵⁸ Dobrovšak, 2012. Str. 443. Stenografski zapisnici sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1913.-1918., od 10. prosinca do 29. listopada 1918., sv. IV, Zagreb 1917., str. 1201,1202.

⁵⁹ Židov, dvotjednik, Zagreb.

⁶⁰ Banac, 1992. Str. 30., prema: Arhiv Hrvatske, Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade (OUPZV) (Predsjedništvo), kut. 1: br. 666-I-Pr-1918, Zagreb. 14. studenoga 1918.; prema Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju (SOA), kut. 11: br. 367-1918-(499), Gradiška, 2. prosinca 1918.

Banac navodi da je hrvatsko seljaštvo, kao i istočnoeuropsko seljaštvo u cjelini, odavno gajilo mržnju prema činovnicima, koje je zapala nezahvalna zadaća prikupljanja poreza, novačenja i uvođenja prisilnoga rada⁶¹. Banac ide dalje i te činovnike, obrazovani seljački živalj, naziva polu gospodinom, polu mužekima (čitav čovjek nikada) po Ivici Kičmanoviću, junaku romana *U registraturi*, Ante Kovačića⁶². Banac i Hrabak pišu o brojnim primjerima nepravdi i samovolji činovnika: silovanje žena, zalaganje za žene koju su se podavale, a čiji muževi su bili u ratu, „privatiziranje“ javne službe, prodaja oprosta od vojne službe, zaposjedanje imovine zarobljenih vojnika, preprodaja aproviziranih dobara itd⁶³. Ivan Ribar također nije bio na strani činovnika: *Kotarski i općinski činovnici uvijek su bili na strani moćnih, iskorištavali su svoje položaje primajući kapom i šakom od moćnih sve što su oni od njih tražili. Oni su bili majstori u proganjanju radnika i malih seljaka, držali su ih za bespravne koje treba što više pritiskivati, jer da su uvijek bili nezadovoljnici i skloni bunjenju*⁶⁴.

Članovi Narodnog vijeća shvaćali su važnost činovništva u stvaranju nove države te su i pokušali zaštititi iste iako se pojedinim činovnicima moglo suditi za veliki broj prekršaja za vrijeme rata. 20. studenoga 1918. Narodno vijeće SHS u Zagrebu izdaje brošuru "Poslanica Narodnog vijeća SHS vojnicima" s kojom pokušava pokazati vojnicima „pravi“ put do slobode. U brošuri pokušavaju uvjeriti vojnike da brane jedinstvo i slobodu naroda jer: *Svi će činovnici raditi za opću korist, pa će doći na svako mjesto najbolji i najsposobniji za svoj posao. Dosad su činovnici morali držati narod u pokornosti narodnom neprijatelju, pa su birani i namješteni kao prvi najnasilniji, najropskiji, najbezdušniji i tudjem gospodaru najvjerniji*⁶⁵. O povezanosti činovnika sklonih prijašnjoj vlasti i Narodnog vijeća govori i izvještaj jednog poručnika koji radi bolje agitacije savjetuje Narodnom vijeću osnivanje agitacijskih odbora na čelu s tim istim činovnicima: *U glavnom su svi oni upravni činovnici, koji su bili skloni prijašnjim ne narodnim režimima, te koji su se kao takovi i isticali, vjerni i današnjem narodnom režimu, te bi ih se vrlo lako moglo upotrijebiti za narodne svrhe. Naravna stvar, da je prvi uvjet premještenje i to podalje od prijašnjih sjedišta*⁶⁶.

⁶¹ Banac, 1992. Str. 31.

⁶² Banac, 1992. Str. 30., prema: *Ante Kovačić*, U registraturi, Zagreb 1962., 231.

⁶³ Hrabak, 1990. Str. 62-63., prema: Sten.zapis. Sabora 1914-8, sv.V, 187 (18.VII 1917), 192 (19.VII 1917), 505-6. i sv. VI, 417 (V.Kempf, 5.III 19180).

⁶⁴ Milutinović, 1968. Str. 76.

⁶⁵ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 414.

⁶⁶ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 525.

Jedna od prvih vijesti o nemirima koja se proširila u listopadu 1918. godine je ubojstvo načelnika u Rajićima. Organizirana skupina zelenog kadera spustila se noću iz okolnih brda, ubila i opljačkala načelnika i trgovca Agića. Vijest je objavljena u većini dnevnih novina, a neke su pisale pozitivno o pripadnicima zelenog kadera: *Novaca se našlo kod Agića samo 4000K, ali on je razbojnicima nudio općinski novac do 30 hiljada krana, ali ga oni nisu htjeli uzeti, već rekoše, da traže samo Agićevu glavu za osvetu. Agić da je bio silovit, pohlepan za blagom i nemilosrdan prema sirotinji, pa je to izazvalo mržnju i osvetu*⁶⁷. Pojedininim novinama je jasno tko je zlotvor u Rajiću, što jasno govori o negativnom stavu i novinara prema činovnicima: *Dogadjaj u Rajiću je strašan primjer raspoloženja, koje u narodu postoji, pa ako narod počne sam da sudi svim zlotvorima svojim – a tih ima i u svim današnjim strankama suviše, jer je besavjesnost i lihvarska pljačka ratnih špekulanata epidemički zahvatila sve krugove – onda ćemo imati anarhiju...*⁶⁸. Pučki list, 2 dana nakon događaja u Rajiću, donosi članak *Sloboda ne znači divljaštvo* u kojemu pokušava odagnati narod od samovoljnog korištenja slobode, a među obećanim stvarima koju donosi „normalno“ korištenje slobode je: *da izabereš načelnike, zastupnike i druge poglavice ne po nametici, već po svojoj uvigjavnosti i sasvim slobodnoj volji*⁶⁹. Većina novina je osudila zločin u Rajiću, a *Općinski upravnik* nikada nije pisao o navedenom zločinu, ali zato 26.10., dvadesetak dana nakon zločina, šalje jasne upute činovnicima: *Uljudno molimo naše drugove, da nam odmah dojavu sve slučajeve, koji se opažaju i čuju u narodu, a kadri su izazvati posljedice slične u Rajiću. Uprava društva kasni na to sve upozoriti vladu i zamoliti zaštitu*⁷⁰.

Kao predstavnik činovništva izlazi navedeni tjednik *Općinski upravnik (Glasilo zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije za unapredjenje općinske uprave i staleških interesa u Zagrebu)*. List objavljuje novosti za činovništvo, savjete, ali ima i rubriku *Razno* u kojoj se objavljuju svakakvi članci, među njima i oglasi za zamjene radnih mjesta. Za razliku od ostatka studenoga, zadnji broj u studenome ne sadrži nikakve informacije o pljačkama i razbojstvima prema činovnicima, nego na kraju, u rubrici *Razno*, ne savjetuju razmjenu mjesta jer će narod u novom mjestu shvatiti da su pobjegli iz starog mjesta zbog prikrivanja prijašnjih

⁶⁷ Jug. „Strašno umorstvo u Raiću“, 12.10.1918.

⁶⁸ Hrvatska njiva. „Politička ili narodna koncentracija?“, 08.10.1918.

⁶⁹ Pučki list. „Sloboda ne znači divljaštvo“, 09.10.1918.

⁷⁰ Općinski upravnik. „Prijetnje i zlostave“, 26.10.1918.

nedopuštenih radnji⁷¹. Uredništvo lista je napravilo tu molbu zbog povećeg interesa za zamjenu mjesta.

4.3. VELEPOSJEDNICI

Još jedna grupa koja je često bila napadana bili su veleposjednici. Narod je slično osjećao prema njima kao prema trgovcima i činovnicima te ne čudi da su bili među prvima koju su bili pljačkani. *U veleposjedničkoj Slavoniji vlastelinstva su poharana sa surovošću ravnom omazdi što su je osjetili trgovci. Pljačkali su se zemljišni posjedi i gospodarstva, odnosio namještaj, odjeća, stoka, a tišina netaknutih vlastelinskih šuma pomućena je upadima seljaka koji su, napokon, mogli zadovoljiti svoju potrebu za ogrjevom*⁷². Grof Janković-Bešan, vlastelin iz Suhopolja, rano je uočio da bi moglo biti pljačkanja posjeda te je svoju stoku pretjerao u Mađarskoj na svoje imanje Oreglaku. Nakon smirivanja situacije u prosincu vratio je stoku nazad i poslao Narodnom Vijeću objašnjenje zašto je pretjerao stoku, da je odan Narodnom Vijeću SHS i da mu je na raspolaganju⁷³. Među veleposjednicima nije pošteđeno plemstvo niti crkveni posjedi. Banac čak ističe da je među službenicima Narodnog vijeća vladalo protuplemičko raspoloženje zasnovano na poistovjećivanju plemstva s austro-ugarskom vlašću⁷⁴. Što se svećenstva tiče, osim napada na njihove posjede, loše se postupalo i s onima koji su bili posebno omraženi, a bilo je i slučajeva kad su pojedini svećenici, i katolički i pravoslavni, bili napadnuti i opljačkani⁷⁵. Veleposjednici su bili napadnuti jer na kraju rata su imali materijalnih dobara za raznijeti, bez obzira da li je tu ranije bilo ili nije bilo zelenog kadera, a obične mase su se i bez zelenog kadera upuštale u pljačkanje.

Bogumil Hrabak donosi brojne primjere pljačkanja veleposjednika: *U Dalju je potpuno opljačkano patrijaršijsko vlastelinstvo sa svim pustarama, odvedeno je oko 800 grla krupne rogate stoke, koja svinja; ukradeno je i proliveno oko 600 hektolitara vina; razneseno je 70 vagona žitarica, oko 100 vagona kukuruza, inventar iz kancelarija i stvari iz upraviteljevog stana. Šteta je iznosila oko 5 miliona kruna. Veleposednik Joco Nikolić pretrpeo je gubitak od*

⁷¹ Općinski upravnik. „Zamjene mjesta“, 30.11.1918.

⁷² Banac, 1992. Str. 31-32., prema: Arhiv Hrvatske, Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade (OUPZV) (Predsjedništvo), kut. 2; br. 1127-I-Pr-1918, Kašina, 3. prosinca 1918.

⁷³ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 299.

⁷⁴ Banac, 1992. Str. 32.

⁷⁵ Banac, 1992. Str. 33., prema: Arhiv Hrvatske, Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade (OUPZV) (Predsjedništvo), kut. 1: br. 666-I-Pr-1918, Osijek. 14. studenoga 1918.; kut. 2; br. 665-Pr-I-1918, Garešnica, 5. studenoga 1918.

400.000, a veletrgovac alkoholom Junije Vajs 800.000 kruna...⁷⁶. U opštini Aljmaš opljačkana su dva posrednika-trgovca i neki penzinisani profesor, za ukupni iznos od 500.000 kruna. U Erdutu je opljenjena udovica Čeh štetom od tri miliona krunskih novčanica. Gubitak učinjen bivšem upravniku veleposeda i bogatim seljacima popeo se na daljih 500.000 kruna. Veoma velike štete nanesene su vlastelinstvima u opštinama Bijelo Brdo, Tenje, Čepin, Hrastin i Ernestinovo. Pustari Seleš nanesena je šteta od 4,000.000, pustari Bezenici barona Pfajfera 3,000.000; pustare Orovljnjak, Betin Dvor i Bara sasvim su opljačkane, uz štetu u iznosu od mnogo miliona kuna; ogroman gubitak pretrpele su i pustare dva brata Šmit, iako nisu bile sasvim devastirane; šteta na pustari Vrbik dostigla je visinu od milion a na pustari Rajnera od 500.000 kruna; pustara Bartolović u opštini Tenje bila je poplenjena do kraja; pustara Amalijino polje izdržala je ne samo temeljnu otimačinu nego je i delom i spaljena i razorena; pustara Branjevina, Gartelprubera u Čepinu oštećena je za 2,000.000 kruna; pustara Lukšić i dvor posednika u Čepinu potpuno su opuštošeni; pustare prema Đakovu: Hrastovac, Branjevina (Knobloha) i Lipovac pretrpele su zajedno štetu od 1,500.000 kruna; potpuno je bila opljenjena pustara Pomoćin a delomično pustara Ovčara kraj Čepina. U selima Tenje i Čepin opljačkani su trgovci i obrtnici, a nekim su čak i kuće popaljene; u Čepinu su stradali i župni ured i župnikov stan, a sam paroh, bačen je u blato, jedva je izneo živu glavu. Bizovačko vlastelinstvo bilo je potpuno uništeno, te se šteta nije mogla ni ustanoviti. Dvorac Jelengrad tako je podrobno opljačkan da na njemu nisu ostala nijedna vrata ili prozor; divljač u zvjerinjaku je maskarirana ili rasterana...⁷⁷. Valpovština je nešto manje stradala. U samom Valpovu nanesena je delimična šteta nekim posednicima i trgovcima. Mnoga privredna zdanja valpovačkog imanja devastirana su a podrumi otvoreni, te je vino razneseno i razliveno. Pustare vlastelinstva Krtinjača i Jedinac bile su sasvim orobljene. U selu Lađimirevci (bizovačka opština) svi imućniji ekonomski, posebno Nemci, opljačkani su, uz veće izgrede, u kojima je nekoliko ljudi ubijeno. Imanje grofa L. Majlata u kotaru Donji Miholjac u potpunosti je ruinirano. Čak i zamak u Miholjcu. I sva druga vlastelinstva u tom srezu doživela su istu sudbinu⁷⁸. U Đakovačkom kotaru takođe su najpre pala pod udar vlastelinstva i pustare. Pustare biskupije sve su opljačkane (Gaj, Štrosmajerovac); na pustari pored Semeljaca su delomično porušene i privredne zgrade; na salašu Lenija kraj Vuke ne samo što su žitarice raznesene nego su i zidani objekti demolirani⁷⁹. U virovitičkom kotaru sva su vlastelinstva bila orobljena; šteta je procijenjena na 20 miliona kruna. U samoj Virovitici

⁷⁶ Hrabak, 1990. Str. 233., prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 121-7.

⁷⁷ Hrabak, 1990. Str. 233-234. prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 146-53.

⁷⁸ Hrabak, 1990. Str. 234. prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 146-53.

⁷⁹ Hrabak, 1990. Str. 234. prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 146-53.

opljačkani su bez iznimke svi dućani i stanovi svih trgovaca, potom opštinskih beležnik i kotarski veterinar⁸⁰. U okolini Našica pustare Granice i Magluševac su polenjenje i popaljene, salaš Lipovac je delom spaljen, a ogranak je unesen i u veliko vlastelinstvo koje se nalazilo usred Našica. Vlastelinstvo u Orahovici je sasvim uništeno a zamak sređen vatrom. Vlastelinstvo Podgorač je do kraja očišćeno, a svi nameštenici imanja opljačkani. Uništeni su i dvor i privredni objekti u Podgoraču. Teško je prošla i pustara Čikodinci bana Mihalovića⁸¹.

Brojni primjeri pljačkanja pojedinaca se nastavljaju i dalje, a možda najbolji primjer tko je sve opljačkan je u rečenici: *U kotaru su posećeni posednici, trgovci, bogatiji građani, opštinski službenici a kotarski predstojnik je jedva spasao goli život*⁸². Razlog je očit, u vrijeme prevrata, izlaska iz rata i novog shvaćanja slobode navedeni pojedinci su imali više novca i viška materijalnih dobara, a svojim djelovanjem u vrijeme ratnih godina navukli su mržnju naroda prema njima.

Članovi Narodnog Vijeća rano uviđaju da je bitno provesti agrarnu reformu kako si se smirila situacija u narodu. 03.11. dr. Barac na sjednici Središnjeg odbora Narodnog Vijeća povodom *kažnjive neurednosti protiv vlastništva imetka* dolazi do zaključka da *razlog tim izgredima može da je i nezadovoljstvo pučanstva sa onima, koji su imućniji*. Rješenje nudi u tome što će se u Ustavu zajamčiti i zakonom provesti razgrađivanje /razdioba/ velikoga zemljišnoga posjeda tako, da se poljodjelskom pučanstvu, u prvom redu onom, koje se žrtvuje za izgradnju demokratske Države S.H.S., osiguraju osnovi za pravedan njegov ekonomski razvoj⁸³.

U studenome Narodno Vijeće donosi Dekret o zapljeni i ponarođenju državnih, crkvenih i vlastelinskih dobara, te dobara ratnih bogataša kojim je Narodno vijeće preuzelo u posjed: sva imanja, državna i crkvena /svih vjeroispovijesti/, kao i sva imanja t. zv. Mrtve ruke uopće, bez obzira na zemljišnu površinu, sva imanja veća od 200 jutara, sva imanja koja su stečena za vrijeme rata iz ratnih dobitaka, bez obzira na površinu posjeda. Narodno vijeće se obavezalo: *Čim nastane opći mir i poredak u našoj domovini, koji će Narodnom Vijeću omogućiti, da preuzme takova imanja u nesmetani vlastiti posjed, pristupit će Narodno Vijeće razdiobi tih dobara prema gornjim načelima medju ratarski i težački narod, koji nema uopće ili barem nema razmjerno dosta zemlje, a bude se obvezao zemlju sam obradljivati*⁸⁴. Koliko je bio utjecaj

⁸⁰ Hrabak, 1990. Str. 235. prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 146-53.

⁸¹ Hrabak, 1990. Str. 235. prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 146-53.

⁸² Hrabak, 1990. Str. 235. prema: Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Zagreb, 1958, 146-53.

⁸³ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 122.

⁸⁴ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 125.

agrarnog pitanja i nemira na posjedima vidljivo je u govoru Svetozara Pribićevića 23.11., kojemu je to idealna prilika za promicanje centralizirane države: *Mi moramo da imademo jaku centralnu zajedničku vladu. To traži od nas unutrašnji položaj. Danas je u nas potpuni darmar. Mi ne možemo riješiti ni jednoga pitanja, koje malo dublje zasijeca u naš nacionalni život bez zajedničke centralne vlade. Bez te vlade ne možemo ni pomišljati na rješenje agrarnoga pitanja, financijskoga pitanja, pitanja obrane i prehrane*⁸⁵.

Za razliku od činovnika, koji su imali svoj list, veleposjednici nemaju svoje novine koje bi ih predstavljale. Čak ni novine na njemačkom jeziku, koje su izlazile u Osijeku i Zagrebu, ne mogu se svrstati u novine veleposjednika. Kao predstavnici crkve tu su *Novine* (kasnije mijenjaju ime u *Narodna politika*) koje su u Zagrebu tiskaju uz pomoć zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera, a potom nadzor nad listom preuzima Hrvatski katolički seniorat. Novine su tijekom rata naginjale prema jugoslavenstvu, a nakon rata u svoj program su uvrstile izgrađivanje Jugoslavije⁸⁶.

⁸⁵ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 140.

⁸⁶ Novak, 2005. Str.96.

5. POLITIČKA SITUACIJA 1918. GODINE

Već potkraj 1917. i početkom 1918., unatoč vojnim uspjesima Centralnih sila, prilike u Austro-Ugarskoj Monarhiji se pogoršavaju. Osjećao se ratni zamor ne samo u vojsci, nego još više u gospodarstvu. Opravdano se naslućivalo da Monarhija neće dugo izdržati. Bijeda stanovništva bila je sve veća, a nesposobnost vlasti da upravljaju zemljom sve izraženija. Nezadovoljstvo je posebno naraslo u podređenim zemljama na jugu Monarhije. Socijalna gibanja i nezadovoljstvo postupno su zahvaćali cijelu državu, a na početku 1918. nedisciplinacija i nemiri zahvatili su i kopnenu vojsku i mornaricu. Dezertiranje vojnika i odmetanje u šume pojačali su opći rastroj i nesposobnost Monarhije. U takvoj situaciji rasla je politička aktivnost ne samo političkih stranaka, nego i raznih organizacija. Sve se jače ističe zahtjev za ujedinjenje Hrvata, Slovenaca i Srba i za stvaranje zajedničke države⁸⁷. U višenarodnoj monarhiji ne postoji jedinstvo vlasti, niti jedinstvo oko toga što se želi postići ratom. Napravljene su pokušaji da se ujedini Austro-Ugarska u želji da pobijedi u ratu, ali ugarski političari nisu se htjeli odricati svoje autonomije, a slavenski su željeli jače povezati slavenske dijelove. U korist slavenskim političarima ide američki predsjednik Wilson sa svojih 14 točaka koji slavenskim narodima u Austro-Ugarskoj obećava slobodu za autonomni razvoj država i granice prema nacionalnoj pripadnosti⁸⁸. Predstavnici nekoliko političkih stranaka osnivaju Narodno vijeće koje uz pomoć sabora preuzima vlast nakon raskida svih državnopravnih veza s Austrijom i Ugarskom 29.10.1918. i osnivaju novu državu, Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Država SHS je bila privremeno rješenje bez dugotrajnog cilja, rezultat želja da se slavenski dijelovi što prije odvoje od Austro-Ugarske monarhije bez obzira na uvjete. Sve su mogućnosti novoj državi bile na raspolaganju, da ostane samostalna i da stupa u saveze s drugim državama. Budući da se samoproglasila, bez pokroviteljstva pobjedničkih sila, nijedna saveznička vlada, kao ni vlada SAD-a, nije željela priznati novu državu⁸⁹.

Vodstvo države SHS suočilo se s nekoliko ključnih problema: nadiranje talijanske vojske u Dalmaciji i Istri, neredi mađarske vojske u Međimurju, nemiri u zemlji, prolazak poražene vojske kroz njezine teritorije, slaba vlastita vojska i potreba za agrarnom reformom. Problem s talijanskom vojskom i nemirima mogao se riješiti s ujedinjenjem s Kraljevinom Srbijom jer bi tako slavenski dijelovi bivše Austro-Ugarske zemlje postali dijelovi pobjedničke države. Početkom studenoga u Ženevi su se sastali predstavnici Kraljevine Srbije, Narodnog vijeća SHS

⁸⁷ Matković, 1998. Str 46 – 47.

⁸⁸ Yale Law School, Lillian Goldman Law Library (<http://avalon.law.yale.edu> , 19.04.2014)., točke 10 i 11.

⁸⁹ Goldstein, 2003. Str. 233.

i Jugoslavenskog odbora i dogovorili se da stvore zajedničku državu te da u nju pozovu i Kraljevinu Crnu Goru. No dogovori o ustrojstvu države i drugim važnim pitanjima ostali su nedorečeni, srpska strana nije dala nikakva jamstva⁹⁰. Vlast Države SHS bila je prisiljena na hitne korake. U načelu se prihvaćala zajednička država sa Srbijom, ali se žestoko raspravljalo treba li to biti na konfederalnom - federalnom konceptu s utvrđivanjem prethodnih uvjeta i jamstava oko ujedinjenja (stav Stjepana Radića) ili hitno, s prevladavajućim unitarističkim i centralističkim idejama (stav Svetozara Pribićevića). Zaključak i Naputak Središnjeg odbora Narodnog vijeća o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom, koji su izglasani 24. studenog, težili su da se organizacija buduće države prepusti odluci ustavotvorne skupštine te da vladar do njene odluke bude regent, srpski prijestolonasljednik Aleksandar. Naputak nije dosljedno poštovan te je ujedinjenje odrađeno po *Adresi* s nekim idejama iz *Naputka*, ali većinom kreiran po želji Svetozara Pribićevića, koji je htio centralističko uređenje nove države. Kreiranju *Adresi* prethodio je spor između Ante Pavelića (stariji, zubar) i Svetozara Pribićevića oko teksta jer je Pribićević htio novi tekst, drugačiji od *Naputka*. Zbog brzojava Jugoslavenskog odbora o teškom međunarodnom položaju Države SHS Pavelić je pristao na kompromisni tekst⁹¹.

Nastojanju Svetozara Pribićevića, za što bržim i centraliziranim ujedinjenjem Države SHS s Kraljevinom Srbijom, pomogli su neredi u zemlji, koji su prikazali vlast u zemlji kao nesposobnu i koji su rezultirali pozivanjem srpske vojske u pomoć. Narodno vijeće rano, 27.10., pokušava privoljeti članove zelenog kadra za novu državu, rješava ih vojničke prisega i nalaže im da: *se prema svojoj čovječjoj i narodnoj dužnosti odmah povrate svojim kućama, ili inače na svoj redoviti posao, da svojim poštenim radom i oni pripomognu urediti najprije našu slobodnu državu Hrvatsku, a zatim zajedničku nezavisnu državu svih Hrvata, Srba i Slovenaca*⁹². Poslije prekida veza s Austro-Ugarskom nemiri jačaju što ima za posljedicu uvođenje prijekog suda 02.11.: *po prijekom sudu kažnjen smrću svatko, tko se pobuni proti svojim višima ili njihovim zapovjedima, tko drugoga namjerice usmrti ili usmrtiti pokuša, tko otima, pljačka, pali, oštećuje bilo javnu ili privatnu imovinu i oružjem u ruci ili i inače silovito opre kojoj straži*⁹³. Istog dana je proglašena opća mobilizacija, a Horvat smatra da je psihološka pogreška⁹⁴. 05.11. Predsjedništvo Narodnog vijeća javlja maršalu Fochu da se bivša austrougarska vojska povlači u potpunom rasulu, uništavajući sva dobra, koja su narodu preostala u ratu. U dopisu se ne navodi da su

⁹⁰ Goldstein, 2003. Str. 233.

⁹¹ Matković, 1998. Str. 62-63.

⁹² Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 110.

⁹³ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 367.

⁹⁴ Horvat, 1989. Str. 101.

nemiri u zemlji uzrokovani djelovanjem vlastitog naroda, nego: *Pod pritiskom pobjedonosnih antantinih četa raspršena, izgladnjela i sasvim raspuštena, valja se sada u potpunom rasulu sa balkanskog i talijanskog ratišta bivša Austro-Ugarska vojska preko jugoslavenskoga teritorija nekadašnje austro-ugarske monarkije*⁹⁵.

U Zagrebu je sastavljeno posebno izaslanstvo da uspostavi vezu između Narodnog vijeća SHS te srbijanske vlade i vojske "negdje na balkanskom ratištu". Tri delegata Narodnog vijeća SHS, Pribičevićev brat Valerijan, Pribičevićev kum Laza Popović i vojnik Perko, krenuli su 5. studenog u netom oslobođeni Beograd u cilju uspostavljanja odnosa sa srpskim vlastima koje su se tamo ponovno ustoličile. Stigavši tri dana kasnije delegacija nije poštovala pisane upute koje je dobila, kako od predsjedništva Narodnog vijeća SHS, tako i od ministra obrane, a koje su nalagale traženje raspoređivanja srpskih snaga samo na istoku Hrvatske i Slavonije. Popović je na poticaj svog kuma Pribičevića, koji ga je nagovorio da se ne pridržava pisanih naputaka i da zahtijeva da srpska vojska u najmanju ruku dođe do Zagreba, zatražio slanje srpskih jedinica u Ljubljanu, Zagreb i Rijeku⁹⁶. Vojvoda Bojović prima izaslanstvo Narodnog vijeća i šalje u Beograd telegram u kojemu navodi da je ulazak u Državu SHS lagan jer: *Već sada mogu javiti da ulazak ovih srpskih trupa nemože nigde naići ni na kakav otpor, jer u celoj Austro-Ugarskoj bivše monarhije postoji užasan nered izuzev Češke*⁹⁷. Kada je već srpska vojska došla u Zagreb to je otežalo pregovaračku poziciju Narodnom vijeću. U Zagrebu je kao delegat srpske vojske stigao potpukovnik Dušan Simović koji je s Narodnim vijećem upravljao dislokacijom srpske vojske na teritorij Države SHS. Na prvom sastanku s članovima Narodnog vijeća, 12. studenoga 1918, nakon što je Ivan Lorković objasnio kako je na teritoriju odvojenom od Austro-Ugarske stvorena Država SHS, priznata i od srpske vlade, Simović je odgovorio: *Kao vojnik, mogu Vam reći ovo: Srbija, koja je u ovom ratu dala jedan i pol milijuna žrtava... ne može ni u kojem slučaju dozvoliti, da se na njenim granicama formira neka nova država, koja bi u svoj sastav uzela sve njene sunarodnike... i sve plodove... Srbiji – po pravu oružja... pripada... Banat...Bačka... Baranja... Srem i Slavonia do linije željezničke pruge Osijek-Đakovo –Šamac; cijela BiH i Dalmacija do rta Planka. Van te teritorije, možete se opredijeliti po volji; da idete sa Srbijom ili formirate zasebnu državu*⁹⁸.

⁹⁵ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 187.

⁹⁶ Kovač, 2003. Str.163., prema: Bogdan Krizman, Hrvatska u prvom svjetskom ratu, Zagreb 1989., str. 323.

⁹⁷ Krizman, 1961. Str. 184-185., prema: Arhiv VII, III, 136, Bojovićev Obr. 19202.

⁹⁸ Bilandić, 1999. Str. 66., prema: Bogdan Krizman, Hrvatska u prvom svjetskom ratu, Zagreb 1989., str. 337.

07.11. Iz Berna dolazi brzojav američkog predsjednika Wilsona da se spriječi nasilje u Državi SHS jer: *da nikakva nedolična djela ne okaljaju anale ove nove periode reorganizacije, znajući da bi takva djela samo usporila nastup velikih događaja za koje se mi svi borimo*⁹⁹. Koliko je bitno Narodnom vijeću kako se prikazuje nova država prema drugim državama svjedoči i poslanica Narodnog vijeća narodu kojom je poziva na mir, a završava s rečenicom: *Budimo mirni i složni, pa dokažimo svijetu, da smo prestali biti robovi, da smo postali razumni i slobode dostojni ljudi*¹⁰⁰.

Nemiri u državi su jak argument za jaku, centralističku vlast. 11.11. na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS raspravlja se o republikanskoj i monarhističkoj formi Države S.H.S. Prvi uzima riječ dr. Fran Barac. On predlaže, *da se pitanje o republikanskoj i monarhičnoj formi države S.H.S. imade skinuti s dnevnoga reda u središnjem odboru. Uopće je pitanje, da li smo mi zreli za republiku, radi nemira, koji su se pojavili na mnogim stranama u našoj zemlji, moglo bi doći čovjeku na um, da mi trebamo jaku ruku, diktaturu*¹⁰¹. Kaotično stanje u zemlji pogoduje Pribičeviću što je vidljivo na sjednici središnjeg odbora Narodnog vijeća u Zagrebu od 23. 11. 1918. Sjednicu otvara Pribičević uz pozdravljanje prisutnih i upozorenje na kaotično stanje u državi te da do ujedinjenja mora doći što prije jer ćemo u zemlji imati nered. Na istoj sjednici javljaju se; Vilim Bukšeg koji traži jaku ruku jer područje SHS nije država, Dr. Ribar je za monarhiju jer smo nezreli za republiku, a Dr. Šimrak zaključuje: *mi moramo da imademo jaku centralnu zajedničku vladu. To traži od nas unutrašnji položaj. Danas je u nas potpuni darmar. Mi ne možemo riješiti ni jednoga pitanja, koje malo dublje zasijeca u naš nacionalni život bez zajedničke centralne vlade. Bez te vlade ne možemo ni pomišljati na riješenje agrarnoga pitanja, financijskoga pitanja, pitanja obrane i prehrane*¹⁰². S druge strane javlja se i zastupnik Hrvoj koji se protivi žurbama jer izjavljuje da je potpuni mir i red, i da je situacija svakim danom ljepša. Njemu se protivi Dr. Žarko Miladinović, član srpske radikalne stranke: *Ako se sa Hrvatske strane bude ovako govorilo, onda će njegova stranka tražiti priključak Srijema, Bačke, Banata Srbiji. U nastavku svog govora veliča djela srpske vojske*¹⁰³. Tomislav Zorko je čak prikazao i aferu Lipošćak kao rad Pribičevića i njegovih suradnika za što brže bezuvjetno ujedinjenje i stvaranje pritiska na zastupnike prije važnih sjednica 23. i 24. studenog 1918. Afera Lipošćak trebala je izvršiti pritisak na dio članova NV SHS koji se još

⁹⁹ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 201.

¹⁰⁰ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 170.

¹⁰¹ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 127.

¹⁰² Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 140.

¹⁰³ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 140.

dvoumio da li da se pristupi stvaranju zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom bez ikakvih uvjeta. Istovremeno je afera trebala zastrašiti sve protivnike takvog bezuvjetnog ujedinjenja koje je zagovarao Pribičević. Djela koja su rezultirala uhićenjem nisu postojala, izmišljena su. Afera je pompozno najavljena, odjeknula u svim novinama i tiho je riješena puštanjem svih.¹⁰⁴

Narodno vijeće nastojalo je uvesti red s osnivanjem svoje vojske, stvaranjem Narodne straže i ostalih straža koje su trebale unijeti red jer vojska nije bila poslušna. Tomislav Zorko bavi se i ovim pitanjem Narodnih straža te ih definira kao: *poluvojne jedinice koje je organiziralo Narodno vijeće SHS-a. Trebale su održavati javni red i mir te biti oslonac politici narodnog vijeća. U izvorima i literaturi nazivaju se raznim imenima: Narodna straža, Narodna garda, Narodna zaštita, Sokolska straža, Sokolska narodna zaštita i sl. Sokolske organizacije su predstavljale temelj Narodnih straža*¹⁰⁵. Zorko zaključuje da u nekim mjestima jedinice Narodne straže uspjele su održati red i mir te obraniti mjesta od nemira i pljačkanja. Te su jedinice bile pod vodstvom energičnih ljudi i sastavljene od pouzdanih pripadnika. Često su se nalazile u većim mjestima gdje su mogle dobiti stanovitu vojnu i oružničku pomoć u organizaciji i opremanju. U većini mjesta Narodne straže su se pokazale nepouzdana. Umjesto da brane red i mir, često su i same sudjelovale u pljačkanjima i neredima. Iz straha od takvog ponašanja, u nekim mjestima ih nisu ni naoružavali, a u nekim ni osnivali¹⁰⁶. *Hrvatska obrana* (Osijek) 15.11. piše o osnivanju Narodne straže nastojanjem *domaćega sina i čestitog Hrvata gosp. Bože Matijevića*, a zapravo se radi o vođi najpoznatije zelenokaderaške grupe Kola gorskih tića¹⁰⁷. U članku se piše da je osnivanjem Narodne straže u Tomašancima očuvan red i mir.

Nemiri u zemlji, koje je znatno smirio dolazak srpskih i Antantinih snaga¹⁰⁸, možda su i glavni razlog dobrog položaja Pribičevića u nastojanjima što bržeg ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom. Zbog nemira srpska vojska je pozvana da što prije dođe u sve dijelove Države SHS, većinom je i smirila nemire, a kasnije je uzrokovala slabiju poziciju Narodnog vijeća u pregovorima oko uređenja buduće države.

¹⁰⁴ Zorko, 2003. Str. 901.

¹⁰⁵ Zorko, 2012. Str. 363.

¹⁰⁶ Zorko, 2012. Str. 373-374.

¹⁰⁷ Hrvatska obrana. „Narodna straža i mjesni odbor u Tomašancima“. 15.11.1918.

¹⁰⁸ Krizman, 1957. (O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kaderu) Str. 151.

6. NOVINARSTVO 1918. GODINE

Period Prvog svjetskog rata u novinarstva obilježila je vojna cenzura novina. Navedeno ne treba čuditi jer Prvi svjetski rat je povijesno razdoblje u kojemu je državna propaganda bila prvi put dobro organizirana i postala je dijelom stalnog sustava za manipuliranje javnošću¹⁰⁹. Preventivna redarstvena i vojna cenzura uvedena je banskom naredbom 27.7.1914., dan prije službene objave rata, obustavljanjem Tiskovnog zakona. Tijekom rata političke su stranke morale zalediti aktivnosti, a stranački je tisak zabranjen u svim hrvatskim zemljama u Monarhiji. Informativni tisak – *Obzor*, *Novosti* i *Jutarnji list* – podvrgnut je teškim uvjetima ratne cenzure¹¹⁰. U prvoj godini rata bio je za civilne vlasti osnovan tzv. Ratni nadzorni ured za štampu koji je novinama izdavao upute o svemu što se moglo ili nije smjelo javljati. Taj nadzorni organ bečke vlade bio je pod komandom vrhovne vojne komande. Ovaj položaj informativnog tiska uvjetovao je da su se listovi punili pretežito izvadcima i prijevodima iz bečkih i peštanskih listova. Te su novine već prošle vojnu cenzuru, ali ni to nije davalo sigurnost hrvatskim listovima da neće biti zabranjeni¹¹¹.

Miroslav Krleža, u svom djelu *Vučjak*¹¹² bavi se zelenim kaderom u proljeće 1918. U djelu opisuje rad mladog novinara, Krešimira Horvata, u redakciji izmišljene *Narodne sloge* i njegov odlazak na selo kako bi držao nastavu u školi. U redakciji novina svakodnevno se susreću s vojnom cenzurom, a na pitanje izjavu suradnika Polugana da je vijest o zelenom kaderu vjerojatno dobio iz nekog provincijalnoga lista, Hodak komentira *To će cenzura sigurno brisati!*¹¹³. Ivan Bulić u svom djelu *Vojna cenzura u Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata*¹¹⁴ pobliže opisuje vojnu cenzuru: *Posebnost vojne cenzure očituje se u njejoj usmjerenosti na točno određene vijesti i tiskane materijale radi zaštite najvažnijih elemenata državne uprave u ratnim uvjetima. Stoga je ona bila kontrolni mehanizam koji je zastupao isključivo vojne interese tako što je odlučivala hoće li određena vijest ili članak biti objavljeni. Predstavljala je ne samo sredstvo za očuvanje vojne tajne nego i za određivanje orijentacije tiska. Primarno, njena je primjena trebala spriječiti moguće uhođenje i izdaju te ograničiti mogućnost da neprijateljske sile saznaju podatke vojne i civilne naravi koji bi im omogućili uspješnije vojno,*

¹⁰⁹ Novak, 2005. Str. 94.

¹¹⁰ Novak, 2005. Str. 95.

¹¹¹ Novak, 2005. Str. 96-97.

¹¹² Krleža, Miroslav: *Vučjak*, Ljevak (2003), Zagreb.

¹¹³ Krleža, 2003. Str. 24.

¹¹⁴ Bulić, 2012. Str. 323-352.

*političko i propagandno djelovanje*¹¹⁵. Usporedimo li to sa sociološkom teorijom medija prema kojima su mediji *metode i organizacije pomoću kojih specijalističke društvene skupine prenose poruke širokoj, socijalnoj mješovitoj i raspršenoj publici*¹¹⁶, vidljivo je kakve koristi ima cenzura u zabrani vijesti o zelenom kaderu. Vrhovnu cenzuru u Zagrebu provodila je Generalna komanda XIII. Korpusa vojnog zbora. Vojna cenzura nadzire objavljivanje svih političkih vijesti do ulaska Italije u rat 1915. godine. Kasnije cenzura naoko popušta, a provodi je državno odvjetništvo koje je odlučivalo o otisnutim novinskim stranicama koje treba slati na cenzuru¹¹⁷.

U proljeće 1917. pokrenut je politički život u Hrvatskoj, a obnovom rada političkih stranaka oživljavaju i njihova glasila. Ukinute su stroge odredbe o ratnoj cenzuri, informativni tisak bogatiji je za vijesti o političkim strankama i njihovom radu te se pokreću i novi listovi¹¹⁸. Ponovo počinju izlaziti ili se osnivaju novi listovi: *Hrvatski pokret* (glasilo Hrvatsko-srpske koalicije), *Hrvatska država* (glasilo Starčevićeve stranke prava protu austrijskog usmjerenja), *Sloboda* (socijalističkog usmjerenja), *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (članovi Srpske samostalne stranke i Hrvatsko-srpske koalicije, uz *Hrvatsku državu* glavni promotor osnivanja Narodnog vijeća), *Pučki List* (Split), a *Male novine* mijenjaju vlasnika i postaju *Novo vrijeme* (novi vlasnik su disidenti Hrvatsko-srpske koalicije dok su novine glasilo Hrvatske napredne demokratske stranke)¹¹⁹. U Zagrebu se za neke novine može reći da su antantofilske: *Novine* (list nadbiskupa dr. Bauera, kasnija *Narodna politika*) i *Katolički list. Hrvatska* (list Čiste stranke prava) zastupa oštru protujugoslavensku politiku, *Radićev Dom* zalaže se za republikanstvo i konfederativno uređenje nove države, a *Obzor* naglašava štrosmajerovske tradicije.¹²⁰ 1917. obnovljen je i rad Hrvatskog novinarskog društva¹²¹. Tijekom 1917. i 1918., usprkos ratu i cenzuri, ponovo se izdaju novine u cijeloj državi.

Josip Horvat, u djelu *Povijest novinarstva Hrvatske 1771-1939*¹²², primjećuje da je nadomak jeseni 1918. ostvarena je jedinstvena fronta novinarstva Hrvatske uoči sloma centralnih vlasti. Novinarstvo jednoglasno traži potpunu narodnu nezavisnost na temelju samoodređenja

¹¹⁵ Bulić, 2012. Str. 325.

¹¹⁶ Haralambos, Michael; Holborn, Martin: Sociologija, 2002. Str. 935.

¹¹⁷ Novak, 2005. Str. 97.

¹¹⁸ Novak, 2005. Str. 102.

¹¹⁹ Novak, 2005. Str. 102 -103.

¹²⁰ Novak, 2005. Str. 103 – 104.

¹²¹ Novak, 2005. Str. 104

¹²² Horvat, Josip: Povijest novinarstva Hrvatske 1771-1939, Stvarnost (1962), Zagreb.

naroda¹²³. Dan nakon prekida svih odnosa sabora s Kraljevinom Ugarskom i carevinom Austrijom 29.10.1918. Narodno vijeće javlja Vojnoj cenzuri da se raspušta dosadašnja vojna cenzura i da njene prostorije preuzima Narodno vijeće¹²⁴. Horvat opisuje te prve dane nove države i bez cenzure: *Prvih sedmica studenog 1918. novinski su komentari bez razlike izraz slavodobitnog oduševljenja. Nije moglo zbog toga biti ni govora o nekom kritičnom razmatranju, ni o publicističkim inicijativama. Događaji dnevno stvaraju gotove činjenice, a zbog posvemašnjeg kaosa u saobraćajnim i izvještajnim vezama novine u Zagrebu saznaju za njih tek naknadno, kad su već često izmijenjene*¹²⁵.

Koliki je bio problem u dostavi novina vidljivo je i po dopisu Cezara Akačića, povjerenik Narodnoga Vijeća za poštu brzojav i telefon, koji javlja da dobiva sve više pritužbi da u krajeve Hrvatske i Slavonije novine uopće ne dolaze, a drugdje stižu neuredno, što uvelike smeta organizaciju i prevenciju izgređa, budući da je svijet neupućen. U daljnjem tekstu moli da se napravi nalog povjereniku za željeznice, da se bar novine bezuvjetno otpremaju¹²⁶.

¹²³ Horvat, 1962. Str. 382.

¹²⁴ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 360.

¹²⁵ Horvat, 1962. Str. 383.

¹²⁶ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 483.

7. PODATCI

7.1. OSNOVNI PODATCI

Za potrebe ovog rada proučene su 29 tiskovina, a to su:

- Agramer Tagblatt* (dnevnik, Zagreb) – 61 broj listopadu i studenome 1918.
- Die Drau* (dnevnik, Osijek) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Glas slobode* (povremeno, Đakovo) - 3 broj listopadu i studenome 1918.
- Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (dnevnik, Zagreb) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatska* (dnevnik, Zagreb) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatska država* (dnevnik, Zagreb) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatska kruna* (dnevnik, Zadar) - 9 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatska njiva* (tjednik, Zagreb) - 9 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatska obrana* (dnevnik, Osijek) - 53 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatska riječ* (dnevnik, Zagreb) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Hrvatski list* (dnevnik, Pula) - 61 broj listopadu i studenome 1918.
- Jug* (dnevnik, Osijek) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Jutarnji list* (dnevnik, Zagreb) - 61 broj listopadu i studenome 1918.
- Male novine* (dnevnik, Zagreb) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Nezavisnost* (tjednik, Bjelovar) - 9 broj listopadu i studenome 1918.
- Novine/Narodna politika* (dnevnik, Zagreb) - 62 broj listopadu i studenome 1918.
- Novo doba* (dnevnik, Split) - 61 broj listopadu i studenome 1918.
- Novo doba* (tjednik, Vukovar) - 10 broj listopadu i studenome 1918.
- Novosti* (dnevnik, Zagreb) - 61 broj listopadu i studenome 1918.
- Obzor* (dnevnik, Zagreb) - 61 broj listopadu i studenome 1918.
- Općinski upravnik* (tjednik, Zagreb) - 9 broj listopadu i studenome 1918.
- Podravac* (tjednik, Koprivnica) - 6 broj listopadu i studenome 1918.
- Prava crvena Hrvatska* (tjednik, Dubrovnik) - 6 broj listopadu i studenome 1918.
- Primorske novine* (dnevnik, Sušak) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Pučki list* (dvotjednik, Split) - 5 broj listopadu i studenome 1918.
- Radničke novine* (dvotjednik, Osijek) - 7 broj listopadu i studenome 1918.
- Slavonische Presse* (dnevnik, Osijek) - 52 broj listopadu i studenome 1918.
- Volja naroda* (tjednik, Varaždin) - 10 broj listopadu i studenome 1918.

7.2. SPOMINANJE ZELENOG KADERA

Za potrebe rada pregledano je 1036 brojeva tiskovina, a pojam Zeleni kader¹²⁸ spominje se u 63 različitim člancima. Od tih 63 članaka, vijesti o zelenom kaderu su objavljene u 60 brojeva tako da je prosjek spominjanja zelenog kadera u tiskovinama bio 5,79%. Najviši prosjek spominjanja zelenog kadera¹²⁹ ima *Podravac* (Bjelovar) s 50% (od 6 brojeva ukupno u 3 broja je bilo spominjanja zelenog kadera). Nakon njega slijedi *Općinski upravnik* (Zagreb) koji izlazi subotom i koji je u 9 brojeva skupio 3 spominjanja zelenog kadera u tri broja (33,33% prosjek). Iza *Općinskog upravnika* je *Jutarnji list* (Zagreb) s prosjekom od 18,03%. Osječki dnevni listovi imaju prosjek: *Jug* – 15,38% i *Hrvatska obrana* – 15,09%. Iza njih su *Novosti* (Zagreb) s prosjekom 9,83%, *Die Drau* (Osijek) s 7,69% i *Male novine* (Zagreb) s 5,79%. Ostale tiskovine su na nižem prosjeku ili uopće nemaju spominjanje zelenog kadera, njih čak 12. Od svih tiskovina bez spominjanja zelenog kadera ipak se najviše ističe *Glas Slovenaca Hrvata i Srba* (Zagreb) jer u svoja 52 broja nisu niti jednom spomenuli zeleni kader¹³⁰. Ostale tiskovine s 0% su tjednici i listovi koji povremeno izlaze: *Hrvatska njiva* (Zagreb), *Volja naroda* (Varaždin), *Nezavisnost* (Bjelovar), *Pučki list* (Split), *Židov* (Zagreb), *Hrvatska kruna* (Zadar), *Radničke novine* (Osijek), *Glas slobode* (Đakovo), *Novo doba* (Vukovar), *Prava crvena Hrvatska* (Dubrovnik) i *Hrvatski list* (Pula).

7.3. SPOMINJANJE NEMIRA

Kako se sam zeleni kader rijetko spominje u analizu su uključene i vijesti o spominjanju nemira¹³¹. Od 1036 brojeva vijesti o nemirima su bile u 295 broja ili u 28,47% brojeva, a ukupno

¹²⁷ Broj izlazaka pojedine tiskovine ovisi o dostupnosti iste u knjižnici/arhivu.

¹²⁸ Pod ovim pojmom uzeto je pretraženo sve vezano za Zeleni kader (Zeleni kader, zelenokaderaški itd.) osim u proglasima Narodnog vijeća. Iz podataka je izbačeno spominjanje Zelenog kadera u drugim državama (Češka, Italija itd.).

¹²⁹ Prosjek broja izlaska tiskovine u studenom i listopadu i broja izlazaka tiskovine u kojima se spomenuo zeleni kader. Primjerice Hrvatska obrana (Osijek) ima 9 članaka u kojima se spominje zeleni kader. Tih 9 članaka objavljeno je u 8 brojeva, a same novine su u studenome i listopadu izašle 53 puta što je prosjek od 15,09% brojeva koji su izašli u tom periodu u kojima se spominjao zeleni kader.

¹³⁰ *Glas Slovenaca Hrvata i Srba* ima dva spominjanja zelenog kadera, ali zelenog kadera u Češkoj (Zeleni kader u Češkoj, 20.11.1918.) i „novi“ zeleni kader kojega su uzrokovali Talijani svojim djelovanjem (Novi „zeleni kader“, 20.11.1918.).

¹³¹ Uključene vijesti spominju nemire, pljačke i zločine dezertera, a izbačene su vijesti o pojedinačnim zločinima dezertera (primjerice ubojstvo u krčmi itd.) te službeni proglasi Narodnog vijeća koji spominju nemire.

je bilo 512 članaka na tu temu. Najviši prosjek od 100% ima *Glas slobode* (Đakovo) koju u sva tri broja izdana u listopadu i studenome spominje nemire s ukupno 8 članaka. Na drugom mjestu s 80% je *Novo doba* (Vukovar) koji od 10 brojeva u 8 broja donosi vijesti o nemirima s ukupno 13 članaka. Na trećem mjestu je tek prvi dnevnik i to osječki *Jug* s 69,23% (36 brojeva s nemirima od 52 broja ukupno) i 80 članaka, a slijede ga: *Nezavisnost* (Bjelovar) s 66,66%, *Općinski upravnik* (Zagreb) s 66,66%, *Hrvatska obrana* (Osijek) s 62,26%, *Radničke novine* (Osijek) s 57,14% *Volja naroda* (Varaždin) s 50%, *Podravac* (Koprivnica) s 50% , *Židov* (Zagreb) s 50% i *Male novine* (Zagreb) s 44,23%. Najmanje odnosno nimalo pisanja o nemirima ima *Prava crvena Hrvatska* (Dubrovnik) s 0% u 6 brojeva. Na začelju je ponovo i dnevnik *Glas Slovenaca Hrvata i Srba* (Zagreb) s 5,76%, koji je u 52 broja pisao o nemirima u 3 članka (tri različita broja). To se lako objašnjava time što je list pokrenuo Srđan Budisavljević, član plenuma Narodnog vijeća SHS i Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS¹³², list je izdavan od strane članova Narodnog vijeća (članovi Srpske samostalne stranke i Hrvatsko-srpske koalicije) i Horvat ga je nazivao glavni propagator osnivanja Narodnih vijeća¹³³. Po postotku blizu *Glasa Slovenaca Hrvata i Srba* (Zagreb) su: *Hrvatski list* (Pula) s 6,55% (4 članka u 4 broja od 61 ukupno) i *Novo doba* (Split) s 9,83% (8 članaka u 6 brojeva od 61 ukupno).

7.4. NEMIRI NA NASLOVNICAMA

Za obradu podataka svakako je bitan podatak koliko su vijesti o nemirima došle i do naslovnica tiskovina jer se time ipak pridodaje značajna važnost nemirima¹³⁴. Od 1036 brojeva nemiri su se našli na naslovnica 48 puta odnosno 4,63%. Najveći postotak spominjanja nemira na naslovnica imaju: *Glas slobode* (Đakovo) s 66,66% (2 naslovnice u 3 broja), *Volja naroda* (Varaždin) s 30% (3 naslovnice u 10 brojeva), *Židov* (Zagreb) s 25% , *Općinski upravnik* (Zagreb) s 22,22% , *Hrvatska njiva* (Zagreb) s 22,22% , *Podravac* (Koprivnica) s 16,66% i *Jug* (Osijek) s 15,38% , Bez naslovnice o nemirima su: *Pučki list* (Split), *Novosti* (Zagreb), *Obzor* (Zagreb), *Prava crvena Hrvatska* (Dubrovnik) i *Hrvatski list* (Pula). Među podacima se ponovo ističe *Glas Slovenaca Hrvata i Srba* (Zagreb) jer je od 3 članka na temu nemira imao čak dvije naslovnice.

¹³² Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 599.

¹³³ Horvat, 1962. Str. 381.

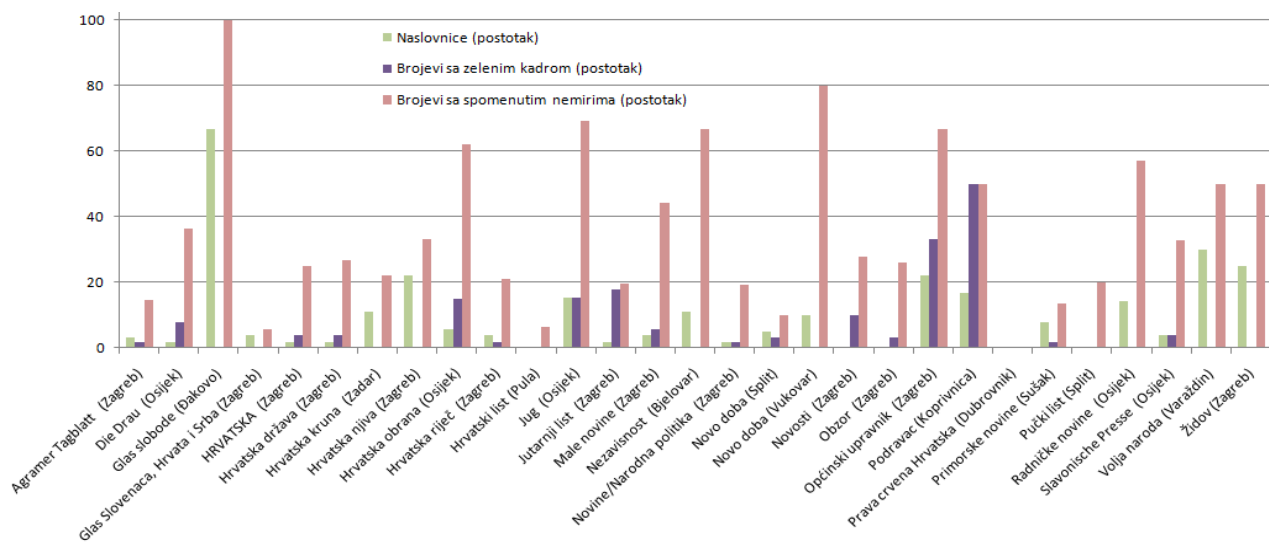
¹³⁴ Kao i kod prethodnih pojmova uzeto je u obzir pojavljivanje vijesti o nemirima u naslovnica bez službenih proglašavanja Narodnog vijeća.

Tablica 1. Statistički podatci po pojedinim novinama

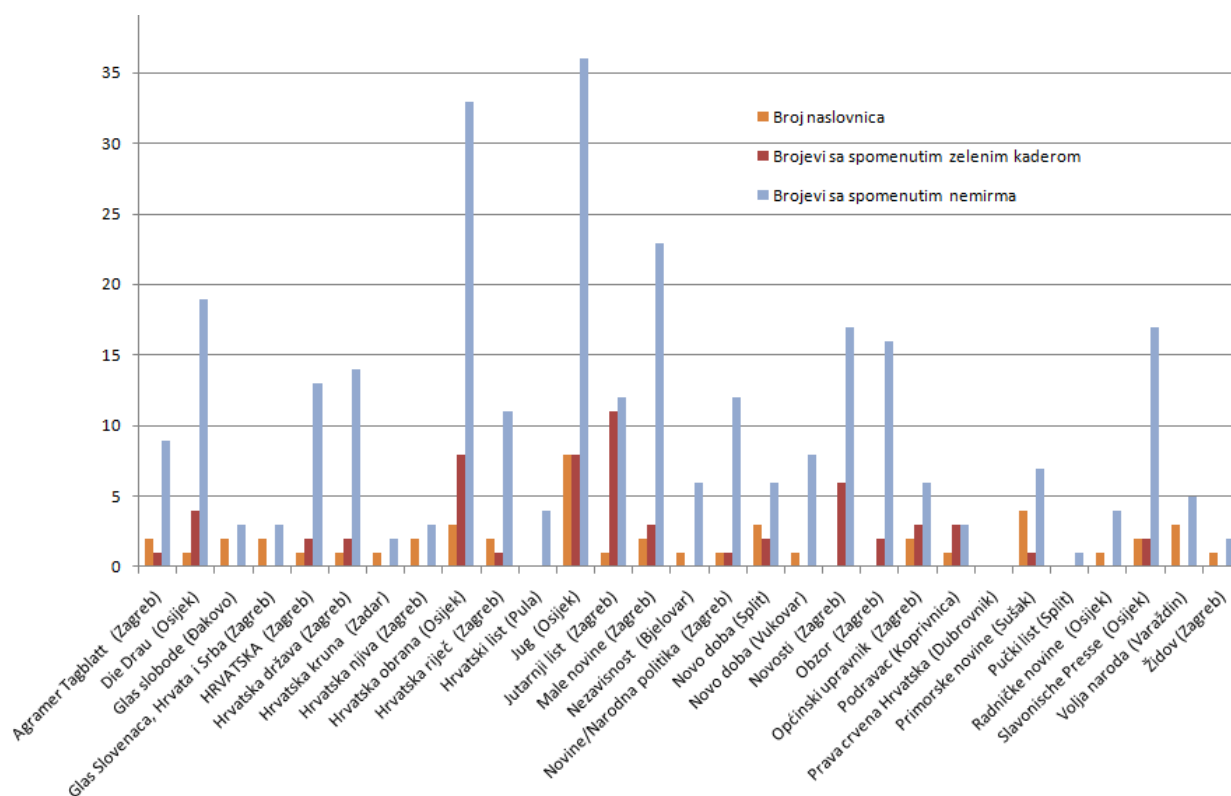
Novine	Broj izlazaka tiskovine	Broj naslovnica	Postotak naslovnica od ukupnog broja	Spominjanje zelenog kadera	Brojevi sa spomenutim zelenim kaderom	Postotak brojeva sa spomenutim zelenim kaderom	Spominjanje nemira	Brojevi sa spomenutim nemirima	Postotak brojeva sa spomenutim nemirima
Agramer Tagblatt (Zagreb)	61	2	3,27%	1	1	1,63%	11	9	14,75%
Die Drau (Osijek)	52	1	1,92%	5	4	7,69%	30	19	36,53%
Glas slobode (Đakovo)	3	2	66,66%	0	0	0%	8	3	100%
Glas Slovenaca, Hrvata i Srba (Zagreb)	52	2	3,84%	0	0	0%	3	3	5,76%
HRVATSKA (Zagreb)	52	1	1,92%	2	2	3,84%	16	13	25%
Hrvatska država (Zagreb)	52	1	1,92%	2	2	3,84%	19	14	26,92%
Hrvatska kruna (Zadar)	9	1	11,11%	0	0	0%	2	2	22,22%
Hrvatska njiva (Zagreb)	9	2	22,22%	0	0	0%	3	3	33,33%
Hrvatska obrana (Osijek)	53	3	5,66%	9	8	15,09%	100	33	62,26%
Hrvatska riječ (Zagreb)	52	2	3,84	1	1	1,92%	17	11	21,15%
Hrvatski list (Pula)	61	0	0%	0	0	0%	4	4	6,55%
Jug (Osijek)	52	8	15,38%	8	8	15,38%	80	36	69,23%
Jutarnji list (Zagreb)	61	1	1,63%	11	11	18,03%	15	12	19,67%
Male novine (Zagreb)	52	2	3,84%	3	3	5,76%	30	23	44,23%
Nezavisnost (Bjelovar)	9	1	11,11%	0	0	0%	10	6	66,66%
Novine/Narodna politika (Zagreb)	62	1	1,61%	1	1	1,61%	21	12	19,35%
Novo doba (Split)	61	3	4,91%	3	2	3,27%	8	6	9,83%
Novo doba (Vukovar)	10	1	10%	0	0	0%	13	8	80%
Novosti (Zagreb)	61	0	0%	6	6	9,83%	22	17	27,86%

Obzor (Zagreb)	61	0	0%	2	2	3,27%	26	16	26,22%
Općinski upravnik (Zagreb)	9	2	22,22%	3	3	33,33%	7	6	66,66%
Podravac (Koprivnica)	6	1	16,66%	3	3	50%	4	3	50%
Prava crvena Hrvatska (Dubrovnik)	6	0	0%	0	0	0%	0	0	0%
Primorske novine (Sušak)	52	4	7,69%	1	1	1,92%	9	7	13,46%
Pučki list (Split)	5	0	0%	0	0	0%	1	1	20%
Radničke novine (Osijek)	7	1	14,28%	0	0	0%	10	4	57,14%
Slavonische Presse (Osijek)	52	2	3,84%	2	2	3,84%	26	17	32,69%
Volja naroda (Varaždin)	10	3	30%	0	0	0%	13	5	50%
Židov (Zagreb)	4	1	25%	0	0	0%	4	2	50%

Graf 1. Grafički prikaz statističkih podataka u postotcima

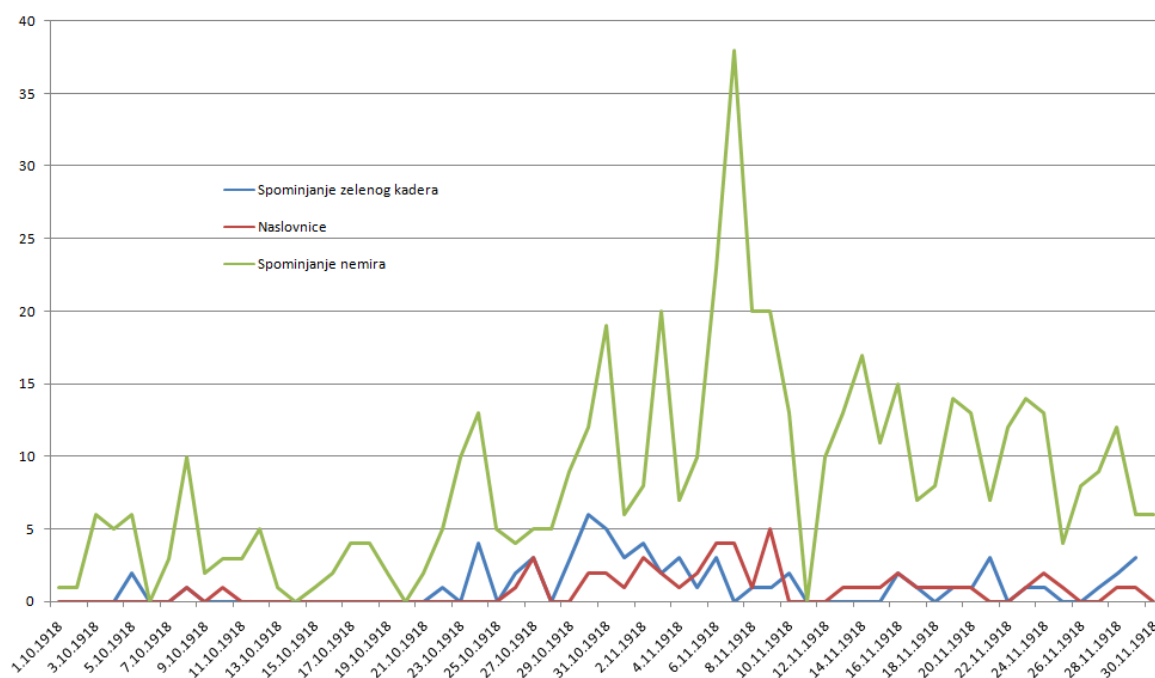
Graf 2. Grafički prikaz osnovnih statističkih podataka

7.5. SPOMEN NEMIRA I ZELENOG KADERA KROZ LISTOPAD I STUDENI

Statistički podatci o količini izvještavanja za vrijeme vojne cenzure za vrijeme Monarhije i za vrijeme Države SHS nisu relevantni zbog povećane količine nemira i pljačkanja koji su se pojavili s pojavom nove države. Prikazom da se manje pisalo o nemirima za vrijeme vojne cenzure i Monarhije nije statistički relevantno jer je veća količina nemira bila tek nakon odvajanja od Monarhije. Svejedno u grafu 3 prikazano je kako je pisanje o zelenom kaderu i nemirima proteklo kroz listopad i studenome 1918. Izvještavanje o nemirima moglo bi se podijeliti u 3 perioda: 1. period je period slabog izvještavanja o nemirima do 29.10. i karakteriziraju ga rijetke vijesti o zelenom kaderu i nemirima. 2. period je od 29.10. do 10.11. kada se u novinama pojavljuje veliki broj vijesti vezan za nemire, a same vijesti su najčešće prvi izvještaji i glasine. Vijesti u tom period su u najvećem broju. 3. period je period od 11.11. pa nadalje kada se dobivaju konkretnije vijesti (česti su izvještaji s terena i izvještaji s prijekog suda). Vijesti u ovom periodu su rjeđe, ali su temeljitije i s više detalja.

Graf 3. Prikaz pisanja tiskovina kroz vrijeme

7.6. NAPADANE GRUPE

Predstavnici dijelova društva koji su napadani su: *Židov* (Zagreb) i *Općinski upravnik* (Zagreb). Ostale tiskovine za koje bi se moglo pretpostaviti da bi mogli predstavljati neku grupu ne razlikuju se po pisanju i izvještavanju od ostalih tiskovina tih dana, te u člancima o nemirima ne brane svoju grupu na način koji to rade *Židov* i *Općinski upravnik*. Te tiskovine su svrstane među ostale tiskovine, a to su mogući predstavnici veleposjednika *Agramer Tagblatt* (Zagreb), *Die Drau* (Osijek), *Slavonische Presse* (Osijek) i *Novine/Narodna politika* (Zagreb) mogući predstavnik svećenstva.

Tablica 2. Razlike između napadanih grupa i ostalih

	Broj izlazaka	Broj naslovnica	Postotak naslovnica	Spominjanje zelenog kadera	Brojevi sa spomenutim zelenim kaderom	Postotak brojeva sa zelenim kaderom	Spominjanje nemira	Brojevi sa spomenutim nemirima	Postotak brojeva sa spomenutim nemirima
Napadane grupe	13	3	23,07%	3	3	23,07%	11	8	61,53%
Ostali	1023	45	4,39%	60	57	5,57%	501	287	28,05%

Iz navedenih podataka razlike su lako uočljive: na 23,07% svih naslovnica u napadanim grupama bilo je spominjanje nemira, dok kod ostalih taj postotak je 4,36%. Slično je i sa spominjanjem Zelenog kadera, 23,07% za razliku od 5,57% u ostalim tiskovinama. Razlika je vidljiva i u svim spominjanjima nemira jer manjinske tiskovine nemire spominju u 61,53% svih izdanih brojeva, dok ostali to spominju u 28,05%. Kako su obje manjinske tiskovine tjednici napravljena je usporedba s ostalim tjednicima, bez dnevnih novina.

Tablica 3. Razlike u izvještajima tjednika

	Broj izlazaka	Broj naslovnica	Postotak naslovnica	Spominjanje zelenog kadera	Brojevi sa spomenutim zelenim kaderom	Postotak brojeva sa zelenim kaderom	Spominjanje nemira	Brojevi sa spomenutim nemirima	Postotak brojeva sa spomenutim nemirima
Napadane grupe	13	3	23,07%	3	3	23,07%	11	8	61,53%
Ostali tjednici	74	12	16,21%	3	3	4,05%	64	35	47,29%

7.7. REGIONALNE RAZLIKE

U početku namjera je bila prikazati razlike između Zagreba i ostatka Hrvatske, ali uvidom da primorske, dalmatinske i istarske tiskovine su više orijentirane na događaje s prodiranjem talijanske vojske, regije su podijeljene na: regija Zagreb, regija Primorje, Dalmacija i Istra te regija ostatak Hrvatske (koji uključuju gradove Slavonije, Varaždin, Bjelovar i Koprivnicu). Tiskovine su po regionalnom teritoriju raspodijeljene na sljedeći način:

1. Zagreb: *Agramer Tagblatt*, *Glas Slovenaca Hrvata i Srba*, *Hrvatska*, *Hrvatska država*, *Hrvatska njiva*, *Hrvatska riječ*, *Jutarnji list*, *Male novine*, *Novine/Narodna politika*, *Novosti*, *Obzor*, *Općinski upravnik i Židov*.

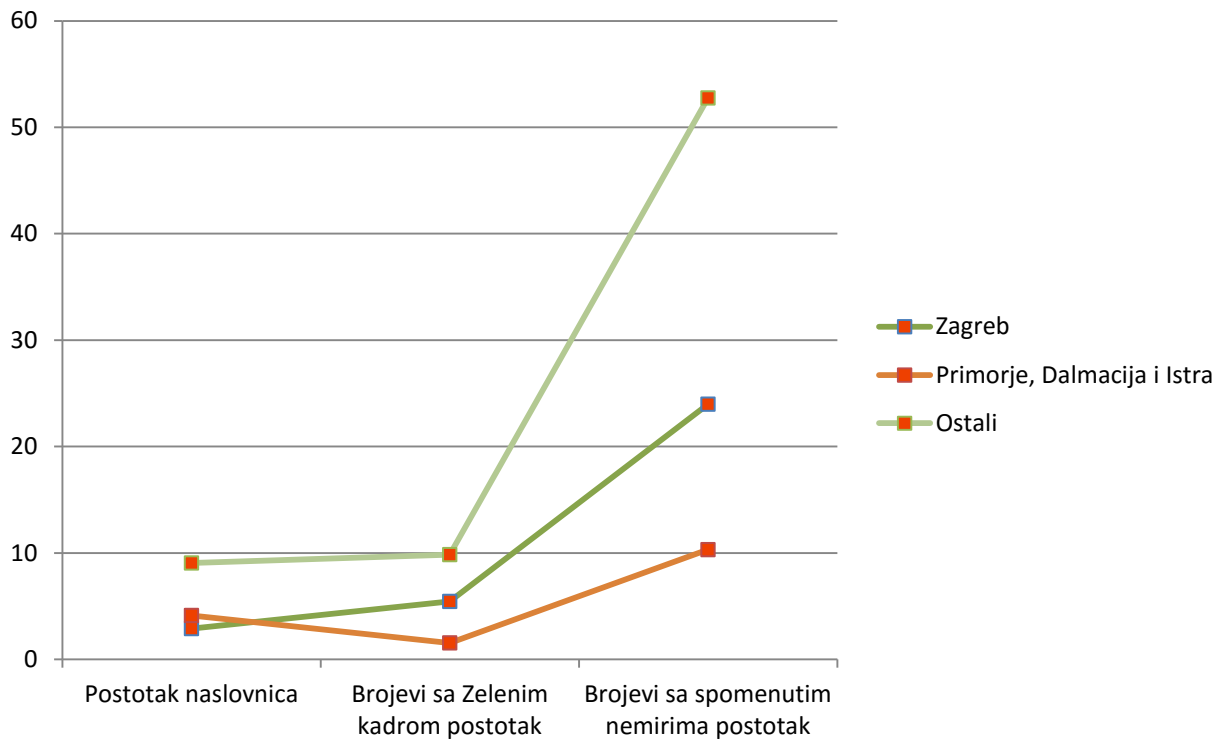
2. Primorje, Dalmacija i Istra: *Hrvatska kruna* (Zadar), *Hrvatski list* (Pula), *Novo doba* (Split), *Prava crvena Hrvatska* (Dubrovnik), *Primorske novine* (Sušak) i *Pučki list* (Split).

3. Ostali: *Die Drau* (Osijek), *Glas slobode* (Đakovo), *Hrvatska obrana* (Osijek), *Jug* (Osijek), *Nezavisnost* (Bjelovar), *Novo doba* (Vukovar), *Podravac* (Koprivnica), *Radničke novine* (Osijek), *Slavonische Presse* (Osijek) i *Volja naroda* (Varaždin).

Tablica 4. Regionalne razlike

Regija	Broj izlazaka	Broj naslovnica	Postotak naslovnica	Spominjanje zelenog kadera	Brojevi sa spomenutim zelenim kaderom	Postotak brojeva sa zelenim kaderom	Spominjanje nemira	Brojevi sa spomenutim nemirima	Postotak brojeva sa spomenutim nemirima
Zagreb	588	17	2,89%	32	32	5,44%	194	141	23,97%
Primorje, Dalmacija i Istra	194	8	4,12%	4	3	1,54%	24	20	10,30%
Ostali	254	23	9,05%	27	25	9,84%	294	134	52,75%

Graf 4. Grafički prikaz regionalnih razlika.

8. ANALIZA PODATAKA

8.1. OSNOVNI PODATCI

Poznavanjem onodobnih prilika i načinom kako je završio Prvi svjetski rat u našim krajevima lako bi bilo pretpostaviti da tiskovine tog perioda pišu u znatnoj mjeri o nemirima i zelenom kaderu no to i baš nije tako. Spominjanje zelenog kadera je u 60 brojeva od 1036 ukupno broja odnosno u postotku od 5,79% što je iznimno malo računajući na utjecaj zelenog kadera. Zeleni kader s vijestima o nemirima spominju u 295 broja odnosno u 28,47% , što isto nije visok podatak znajući da su nemiri trajali u najjačem intenzitetu skoro 3 tjedna i da se nakon tog perioda tiskovine dugo dobivale informacija što se zapravo dogodilo u vrijeme najvećih nemira (pisma sudionika, izvještaji s prijekog suda itd.). Iz nekih krajeva dugo vremena su dolazile vijesti o neprestanim nemirima čak i nakon dolaska srpske vojske (Dalj). Slični postotak kao i pojam zeleni kader ima zastupljenost naslovnica u vijestima o nemirima, samo 4,63% odnosno 48 puta vijesti o nemirima našle su se na naslovnici. U broju naslovnica prednjače tjednici vjerojatno zbog toga što su neki bili iz područja s jačim intenzitetom nemira, a drugi jer je njihova grupa bila češće napadana. Tek 6. mjesto na listi zauzimaju jedne dnevne novine, osječki *Jug* s 8 naslovnica, dok sljedeće dnevne novine iza njega su *Primorske novine* (Sušak) na 11. mjestu s 4 naslovnice od 52 broja (7,69%).

8.2. NAPADANE GRUPE

Napadane grupe imaju samo dva prava predstavnika: *Općinski upravnik* (Zagreb), predstavnika javnih činovnika i *Židov* (Zagreb), predstavnika židovske manjine. Razlike u pisanju su znatne: dok napadane grupe imaju 23,07% naslovnica, ostali imaju 4,39%, sličan je podatak sa spominjanjem zelenog kadera 23,07% naspram 5,57%, a spominjanje nemira u napadanim grupama je 61,53% naspram 28,05% kod ostalih. Od 13 brojeva napadane grupe nisu spomenule nemire u 5 brojeva, od toga do 23.10. su izašla 4 broja bez spominjanja nemira. Nakon 23.10. , uključujući i taj datum, samo jedan broj *Židova* je bio bez spominjanja nemira (broj od 03.11.). Usporedba tiskovina napadanih grupa s ostalim tjednicima pokazuje znatno manju razliku nego kada su i dnevnicu uključeni u statistiku (Tablica 3).

Urednici i novinari napadanih grupa znali su da su oni posebna meta napada tako je *Židov* već 23.10. napisao kako razumiju zašto su Židovi na meti napada, ali ipak su krivci države i vlade: *Nesrazmjerno velik broj optuženih Židova zbog prevara i lihve u ovom ratu možemo vrlo dobro razumjeti, ako uočimo nerazmjerno velik broj židovskih trgovaca, koji su dolazili u*

priliku, da počinjaju takve delikte. Ipak je smiješna tvrdnja da su Židovi glavni krivci ratne skupoće i ratne lihve. Glavni su krivci svakako države i vlade, koje cijelim svojim zakonodavstvom upravo tjeraju na zatajivanje robe, lančanu trgovinu i nabijanje cijena¹³⁵. 17.11., kada su već primili više izvješća iz različitih područja, u jednom članku *Pljačkanja* stavljaju podugački popis što je sve opljačkano, a Stjepana Radića citiraju riječima: *Nemojte za Boga Uništavati! Zašto bi uništavali, što je vaše? Nije dosta, da Židove opljačkate, treba im kožu oderati. Došli su s pinklom, neka s pinklom otiđu. Otjerajte ih, onemogućite ih!*¹³⁶. U istom članku krive i novine da imaju svoj udio u svemu, sa svojim antisemitskim pisanjem.

U *Općinskom upravniku* također su svjesni svoje situacije te s prvom vijesti o nemirima, 26.10., javljaju da se prijave nemiri slični u Rajićima kada je napadnut općinski činovnik, opljačkan i ubijen¹³⁷. 02.11. javljaju konkretnije: *Sa raznih strana dobivamo opširne dopise s prijetnjama od zelenog kadera i stavljaju nam se predlozi...*¹³⁸. Tjedan dana poslije, 09.11., još su konkretniji jer pišu da ih narod krivi za *rekviriranja hrane i blaga za vojsku, dijeljenja podpora, ratnih podavanja i same vojničke službe*, a i oni prenose riječi jednog političara, ovaj puta g.Mamića iz Radićeve stranke, *da se maknu smjesta sa svojih mjesta takvi ljudi, koji su ovaj rat izrabili da se nepoštenjem obogate i seljaštvo dave i gnjave*¹³⁹. 23.11. pišu o naredbi Narodnog vijeća o tome da svi kotarski poglavari moraju prijaviti koji su se činovnici obogatili za vrijeme rata što uredništvu ne odgovara, a sami daju prijedlog: *neka općinski činovnici savjesno i pošteno popišu sve poznate trgovce, krčmare, poduzetnike, advokate pa i sve činovnike*¹⁴⁰.

8.3. REGIONALNE RAZLIKE

Regije Hrvatske po izvještavanju su podijeljene na: 1. Zagreb, 2. Primorje, Dalmacija i Istra i 3. Ostali, koje uključuju tiskovine iz sjevernih i istočnih dijelova Hrvatske: Osijeka, Đakova, Bjelovara, Vukovara, Koprivnice i Varaždina. Navedeno je napravljeno jer je Zagreb, kao glavni grad i sjedište Narodnog vijeća, mogao je biti pod jačim utjecajem Narodnog vijeća te jer je zbog prometnog i telekomunikacijskog prekida slabije primao vijesti iz provincije. Primorje,

¹³⁵ Židov. „Kriminalitet Židova“, 23.10.1918.

¹³⁶ Židov. „Pljačkanja“, 17.11.1918.

¹³⁷ Općinski upravnik. „Prijetnje i zlostave“, 26.10.1918.

¹³⁸ Općinski upravnik. „Nesigurnost u zemlji“, 02.11.1918.

¹³⁹ Općinski upravnik. „Nemiri u zemlji i opć. činovništvo“, 09.11.1918.

¹⁴⁰ Općinski upravnik. „Tko se sve obogatio“, 23.10.1918.

Dalmacija i Istra su još više bili izolirani od primanja vijesti iz područja Hrvatske zahvaćenih jačim nemirima, a sama je više bila okrenuta prema problemu prodiranja talijanskih trupa. Gradovi iz grupe ostali nalaze se u žarištu ili blizu najvećih nemira te imaju pristup informacijama o nemirima pa ih ne smeta prometni i telekomunikacijski prekid informacija s drugim regijama jer posjeduju vijesti za objaviti. Također, u grupi ostalih u interesu je da se ukaže na problem nemira i o istom raspravlja kako bi se pristupilo njegovom rješavanju. U regijama Zagreb i Primorje, Dalmacija i Istra vijesti o zelenom kaderu, nemirima i pljačkanju unijelo bi nemir i strah među čitatelje¹⁴¹.

U izvještavanju o nemirima postoje znatne razlike između regija: u statističkim podacima prednjači regija ostali s 52,75% brojeva koji su uključivali vijesti o nemirima, regija Zagreb ima 23,97% dok regija Primorje, Dalmacija i Istra ima samo 10,30% brojeva s uključenim nemirima. Pojavljivanje vijesti o zelenom kaderu u regiji ostali je bilo u 9,84% brojeva, u regiji Zagreb 5,44%, a u regiji Primorje, Dalmacija i Istra samo u 1,54%. Po broju naslovnica regija ostali je u sličnom broju kao i spominjanje zelenog kadera, a to je 9,05%, dok regija Primorje, Dalmacija i Istra ima veći postotak naslovnica od regije Zagreba; 4,12% naspram 2,89% regije Zagreba. Od novina iz regije Primorje, Dalmacija i Istra ističu se *Novo doba* (Split) i *Primorske novine* (Sušak) jer od 8 naslovnica iz svoje regije, te dvije novine imaju čak 7, i sva spominjanja zelenog kadera za svoju regiju. Od 24 spominjanja nemira u regiji Primorje, Dalmacija i Istra, njih 20 je bilo u tim dvjema novinama.

Podatci o regionalnoj razlici ukazuju na veliku razliku u izvještavanju o nemirima i zelenom kaderu u pojedinim krajevima Hrvatske. Dijelovi države SHS koji su bili jače pogođeni nemirima češće su izvještavali o istim od ostalih dijelova slabije pogođenih nemirima. Regija Primorje, Dalmacija i Istra je najmanje pisala o nemirima što zbog udaljenosti od nemira, slabog dotoka informacija i zakupljenosti problemom talijanskog prodiranja. Regija Zagreb također je bila većinom van događanja najjačih nemira, ali je bila centar političkog i vojnog zbivanja te iznimno slabo spominjanje nemira ukazuje na moguću cenzuru novina.

¹⁴¹ Koliko je bio raširen strah od naoružanih dezertera vidljivo je po pismima koje su građani Zagreba primali. Gradski tajnik Kops javlja da građani Zagreba primaju ucjene od „crnog kadera“ (Javna sigurnost u Zagrebu, 27.11.). Očigledno da ime zeleni kadar ne bi dobro prošlo u gradu Zagrebu jer nema puno zelenila za skrivanje, pa je upotrebljen pridjev „crni“ da doda jačinu ucjeni.

8.4. PITANJE CENZURE

Vojna cenzura novina ukinuta je 30.10.1918. i od tada novinari mogu pisati bez bojazni da će im netko procijeniti da im je članak neprimjeren za objavljivanje. Nema nigdje pisanih dokaza da je za vrijeme Države SHS postojala cenzura, niti u jednoj knjizi niti u jednom radu, ali postoje moguće naznake zbog slabijeg spominjanja nemira.

Zlatko Matijević, Marina Štambuk-Škalić je sastavilo je zbornik dokumenata *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919*.¹⁴² u kojemu je mnoštvo arhivske građe Države SHS, ali ne postoji niti jedan dokument koji bi potvrdio postojanje cenzure. Ideja o cenzuri novina ipak nije strana za Narodno vijeće; na sjednici Središnjeg Odbora Narodnog Vijeća S.H.S. od 25. studenoga 1918. Dr. Angjelinović, Dr. Vladimir Čorović, Wilder, Dr. Kramer, Dr. Šimrak stavljaju prijedlog i novinarskoj cenzuri radi pisanja *Malih Novina*¹⁴³. Ne spominje se da li je uvedena cenzura za *Male novine* i zbog čega, ali vjerojatnije je zbog pisanja o aferi Lipošćak ili sjednicama 23. i 24.11., nego zbog pisanja o nemirima. Da je Narodnom vijeću javno mnijenje javnosti bilo bitno potvrđuje se i na sjednici 11.11.1918. kada se na sjednici Sjednici središnjega odbora Narodnoga Vijeća prihvaća prijedlog dra. Lorkovića, koji glasi: *Predsjedništvo Narodnoga Vijeća S.H.S. imade da stupi u što uži kontakt sa dobro organiziranom novinarskom sekcijom, koja će u našem novinstvu djelovati u tom pravcu, da se iz naše javnosti odstrani rastrovana atmosfera, koja je uperena protiv narodnoga jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba*¹⁴⁴. Ne spominje se kasnije na što se točno mislilo, koja novinarska sekcija, niti što se konkretno napravilo.

Možda najbolji dokaz da nije postojala cenzura je razmatranje o uvođenju cenzure na sjednici Središnjeg odbora Narodnog Vijeća SHS od 5. prosinca 1918., nakon nemira u Zagrebu¹⁴⁵. Prije sjednice Središnjeg odbora Narodnog Vijeća S.H.S. delegat Srpske Vrhovne Komande kod vlade Narodnog Vijeća SHS, podpukovnik D. T. Simović, 27.11.1918. šalje molbu *da se službenog obzira radi uvede u svima postajama, a pogotovo tamo gdje se nalaze trupe srbske, vojna cenzura za poštu, brzojav, telefon i novine*¹⁴⁶. Premda je molba poslana 27.11., Odjel za narodnu obranu Narodnog vijeća SHS tek 04.12. isporučuje Simovićevu molbu Predsjedništvu Narodnog

¹⁴² Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina. *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919*. Izabrani dokumenti. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008.

¹⁴³ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. str.152.

¹⁴⁴ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 128.

¹⁴⁵ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 159.

¹⁴⁶ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 449.

vijeća SHS. Prijedlozi za uvođenje cenzure govore da prije cenzure nije bilo, ali ne znači na nije postajao bar neki utjecaj na novine.

U novinama tijekom studenoga često proizlaze vijesti o nemirima u susjednim zemljama te demanti o nemirima u Državi SHS. Ponekad bi brojevi novina izašli bez ijedne vijesti o domaćim neredima, ali s vijestima o nemirima u drugim državama i demantima nemira kod nas. *Glas Slovenaca Hrvata i Srba* (Zagreb), koji po prosjeku ima najmanji broj vijesti vezanih za nemire i zeleni kader od dnevnika, 20.11. donosi vijest o zelenom kaderu u Češkoj, premda u tijeku listopada i studenoga nije niti jednom spomenuo „standardni“ zeleni kader u Državi SHS¹⁴⁷. Opet 23.11. iste novine pišu o novom zelenom kaderu, kojega su izazvali Talijani svojim djelovanjem, ali ne spominju i dalje osnovni zeleni kader¹⁴⁸. *Hrvatska riječ* (Zagreb) u članku *Položaj u Srijemu i Slavoniji* javlja da u Slavoniji vlada mir i da su se iz Slavonije proširile pretjerane glasine koje je vanjsko novinarstvo tendenciozno prikazalo¹⁴⁹. Naredni dan *Obzor* (Zagreb) prenosi tu istu vijest iz *Hrvatske riječi*¹⁵⁰, a *Hrvatska* (Zagreb) prenosi istu vijest, ali ovaj put iz *Obzora*¹⁵¹. *Hrvatska* (Zagreb) je dan ranije, 06.11., pisala o nemirima u Ugarskoj (Banat, Temešvar, Debrecen): *U nekim su mjestima planuli teški nemiri i pljačkanja su na dnevnom redu*¹⁵². Isti dan kad je objavljen članak o nemirima u Ugarskoj u *Hrvatskoj* nije napisana niti jedna vijest o nemirima u Državi SHS.

Narodno vijeće pokušava umanjiti jačinu vijesti oko nemira i šalje proglas o širenju uznemirujućih vijesti, da pučanstvo ovakve vijesti *prima s najvećom rezervom i da im se ne podaje prevelika važnost*¹⁵³. U istom proglasu javljaju da će protiv širitelja takvih vijesti, koje uznemiravaju narod, odrediti eventualni sudbeni progon. Još jedan dokaz utjecaja Narodnog vijeća na tiskovine je i prijedlog kojega 18.11.1918. Novinski odsjek Narodnog vijeća SHS predlaže Predsjedništvu Narodnog vijeća da se dozvoli dopisnicima vanjskih novina *da smiju svojim listovima samo one vijesti javljati, što su u našim novinama već izašle. Kontrolu o tom voditi će novinski odsjek, te će novinaru, koji bi se ogriješio o to ograničenje oduzeti pravo, da telefonski ili brzojavno izvješćuje*¹⁵⁴. Navedenim prijedlogom uvela bi se cenzura vijesti iz

¹⁴⁷ Glas Slovenaca, Hrvata i Srba. „Zeleni kader u Češkoj“, 20.11.1918.

¹⁴⁸ Glas Slovenaca, Hrvata i Srba. „Novi „zeleni kader““, 20.11.1918.

¹⁴⁹ Hrvatska riječ. „Položaj u Srijemu i Slavoniji“, 05.11.1918.

¹⁵⁰ Obzor. „POLOŽAJ U SLAVONIJI I SRIJEMU“, 06.11.1918.

¹⁵¹ Hrvatska. „Izgredi u Hrvatskoj i Slavoniji“, 07.11.1918.

¹⁵² Hrvatska. „Izgredi i pljačkanja u raznim mjestima“, 06.11.1918.

¹⁵³ Hrvatska. „PROGLAS RADI ŠIRENJA VIESTI, KOJE UZNEMIRUJU PUČANSTVO“, 04.11.1918.

¹⁵⁴ Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina, 2008. Str. 543.

Hrvatske, a istim prijedlogom dokazuje se kako je Novinski odsjek Narodnog vijeća znao koje će se vijesti objavljivati u tiskovinama Države SHS ili da će domaće tiskovine ipak prenijeti „ublažene“ vijesti od onih kakve su završavale u stranom tisku. Ne postoji informacija da li se usvojio prijedlog.

Da je Narodno vijeće imalo utjecaja na pisanje tiskovina možda je najbolji primjer *Primorskih novina* (Sušak) koje u listopadu snažno pišu o nemirima. O vijestima u Rajiću pišu na pola stranice u članku *Anarhija*, ali samo mali dio se odnosi na same činjenice napada, većina članka je o potrebi sloge i harmonije čitavog naroda radi stvaranja samostalne i nezavisne države¹⁵⁵. Tih dana pišu o Wilsonovom odgovoru, neredima prilikom slavlja Wilsonova odgovora, bijegu kažnjenika iz zatvora Nova Ves, pljački vlaka u Dugom selu, a u članku *Proti anarhiji* pišu o potrebi suđenja ratnim profiterima pred narodnim tribunalom radi sprječavanja nemira: *Do anarhije iskrvavljenom narodu našem ne sme da dodje*¹⁵⁶. Taj članak je izašao 27.10., prije početka nemira i prije nego što se znalo kolika jačina nemira će biti.

31.10. Objavljuju članak bombastičnog naslova *Gradjanski rat u Hrvatskoj?* u kome propitkuju vijesti o zelenom kaderu: *Rado verujemo, da su vesti što se šire o „Zelenom kadru“ u Slavoniji preterane. Fantazija radja koješta, osobito kod onih koji iz srca žele nutarnju propast Hrvatske*¹⁵⁷. U istom članku navode *Nestrpljivo očekujemo o tome vesti, jer nam je stalo mnogo do toga, da ne dodje do gradjanskog rata, koji bi zadao strašan udarac državi koja nastaje*. Na istoj stranici (treća strana tog broja) navodi se kako se uveo prijeki sud za pojedine županije, a pojavljuje se i članak *Lažne vesti o buni u Slavoniji*. U tom članku donosi se telefonska vijest od Narodnog vijeća: *Sve su alarmantne vesti o buni, robljenju i paljenju u Slavoniji puka izmišljotina. Istina je samo da su demonstranti u Oseku razbili nekoliko izloga magjarskih i nemačkih židovskih trgovina*¹⁵⁸. *Primorske novine* su tako u jednom danu javile vijesti o jakim nemirima u Slavoniji i o uvođenju prijekog suda u Slavonskim županijama da bi vijest o nemirima demantirali po naputku/vijesti Narodnog vijeća. Sve to je napisano na istoj stranici, a znajući kako su se onodobno slagale vijesti očigledno da nisu imali previše vremena obrisati vijest o nemirima prije objave. Telefonska vijest s demantima Narodnog vijeća pokazuje kako Narodno vijeće nije samo slalo dopise, nego je utjecaj na novine imao i preko telefona što ne ostavlja pisani trag. Do kraja listopada i studenoga *Primorske novine* nemaju više ozbiljnijeg

¹⁵⁵ Primorske novine. „Anarhija“, 10.10.1918.

¹⁵⁶ Primorske novine. „Proti anarhiji“, 27.10.1918.

¹⁵⁷ Primorske novine. „Gradjanski rat u Hrvatskoj?“, 31.10.1918.

¹⁵⁸ Primorske novine. „Lažne vesti o buni u Slavoniji“, 31.10.1918.

spominjanja nemira u državi niti članaka kao što su imali prije 31.10., a vezano za nemire donose samo proglase Narodnog vijeća i pozive na sudjelovanju u vojsci Države SHS.

Tiskovine tih dana kao da su usuglašene u pozitivnom izvještavanju o slobodi nove države i vijesti o nemirima svakako bi mogle uništiti dobre izgled te države za uspjehom. Najvjerojatnije je da nikakve dokaze o cenzuri za vrijeme Države SHS nije moguće naći jer ista nije postojala, ali je zato postojala želja novinara i urednika da umanje snagu nemira zbog boljitka nove države i/ili zbog napatka Narodnog vijeća. Naznake djelomične cenzure možemo pronaći u tome što su predstavnici Narodnog vijeća, po primjeru *Primorskih novina*, telefonski obavještavali uredništva da su glasine o nemirima preuveličane, a par dana nakon toga Narodno vijeće izdalo je proglas kojima se prijeti svima koji šire takve glasine da bi moglo biti sudski gonjeni. Ovime činom tiskovine su bile osuđene na objavu vijesti za koje su imale neke konkretne dokaze, koje nisu bile glasine, a u metežu tih dana teško je bilo doći do konkretnih svjedočanstava. Tek smirivanjem situacije dolaze prva izvješća s prijekih sudova, pisma čitatelja itd. U objavi tih pisama i izvješća prednjače osječke tiskovine, a zagrebačke ih često citiraju.

Glas Slovenaca Hrvata i Srba (Zagreb) su primjer novina, koje su bile pod utjecajem Narodnog vijeća jer su izdavane od strane pripadnika Narodnog vijeća, a i sam osnivač je bio član Središnjeg odbora Narodnog vijeća. Svakako da su u svom radu u Središnjem odboru Narodnog vijeća, drugim odjelima Narodnog vijeća i sekcijama imali više mogućnosti da dođu do telefonskih, telegramskih i brzojavnih vijesti o nemirima, ali su o tome iznimno malo pisali.

9. ZAKLJUČAK

Tijekom prvog svjetskog rata veliki broj vojnika dezertira, a veći dio njih skriva se po šumama te poprima po šumi i ime zeleni kader. Ti vojnici udruživali su se u manje grupe radi boljih mogućnosti preživljavanja, a povremeno su napadali i pljačkali lokalno stanovništvo, trgovce, putnike itd. Brojni su razlozi zašto vojnici bježe, a najčešći je da ne žele riskirati život i zdravlje za državu kojoj se naslućuje skori kraj. U višenarodnoj Austro-Ugarskoj monarhiji ne postoji jedinstvo vlasti i teško je sve narode usmjeriti k istom cilju. Grupa slavenskih političara u Monarhiji okuplja se u Narodno vijeće, proklamiraju se za jedine narodne predstavnike slavenskih naroda u Austro-Ugarskoj i 29.10.1918. od slavenskih dijelova stvaraju Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Vodstvo nove države imalo je brojne probleme: dobiti međunarodno priznanja kao država nastala od poražene države u ratu, sačuvati svoje teritorije od nadiranja talijanske vojske, smiriti nemire u zemlji, riješiti agrarno pitanje, pokušati se ujediniti s Kraljevinom Srbijom i još mnoštvo drugih „manjih“ problema. Narod tih dana olako shvaća novu slobodu, kao opravdanje da mogu raditi bilo što. Udruženi sa zelenim kaderom ili bez njih, napadaju njemu omražene ljude i grupe te one kojima se ima nešto i ukrasti. Na meti pljačkaša su veleposjednici, trgovci (pogotovo Židovi), crkvena imanja te svi činovnici za koje su smatrali da su iskorištavali ratnu situaciju radi svoje dobrobiti. Nemiri umanjuju snagu nove vlasti Narodnog vijeća, koja ionako nema vojsku nego se mora oslanjati na poluvojne straže sastavljena od sokolovaca, a sve to izaziva strah u zemlji i umanjuje značaj nove države kod država Antante. Situaciju u državi iskorištava Svetozar Pribićević s pristašama kako bi omogućio centralističko ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom.

Tiskovine tijekom 1918. počinju ponovo izlaziti u većem broju jer se stranački život obnovio, a većina novina i dalje su stranački listovi. Premda se povećao broj tiskovina, vojna cenzura je i dalje ostala na snazi, premda nešto blaža, te je branila da se objave za njih neželjene vijesti. Sve obrađene tiskovine su Državu SHS prihvatile s oduševljenjem slobodu te o njoj pišu samo pozitivno, ali pišu i o shvaćanju slobode u narodu. Vojna cenzura ukinuta je 30.10.1918. i od tada novinari mogu slobodno pisati, a izvještavanje o nemirima isključivo ovisi o želji novinara i urednika da takvu vijest prenesu u javnost.

U listopadu i studenome 1918. tiskovine u malom postotku izvještavaju o zelenom kaderu i nemirima; u samo 28,47% brojeva spominjani su nemiri, pljačke i zeleni kader. Vijesti o nemirima završile su na 4,63% naslovnica, a sam zeleni kader je spomenut u 5,79% brojeva tog perioda. Izvještavanje o nemirima uvelike se razlikuje po regijama i po tiskovinama koje su predstavljale neke grupe koje su bila napadane. Napadane grupe, čiji su predstavnici *Općinski*

upravnik (Zagreb) predstavnik javnih činovnika i *Židov* (Zagreb) predstavnik židovske manjine, češće izvještavaju o nemirima. Te novine pokušavaju upozoriti svoje pripadnike/članove na opasnost, savjetovati im kako se obraniti i pokušavaju napraviti utjecaj na Narodno vijeće da ih zaštiti.

Regionalno izvještavanje razlikuje se o tome u kojoj regiji je tiskovina. Nemire i zeleni kader najčešće spominju tiskovine u području s najjačim napadima, dok novine iz Zagreba i ostalih krajeva Hrvatske u znatno manjoj mjeri spominju nemire. Tako tiskovine iz kontinentalne Hrvatske, osim Zagreba, prosječno u svakom drugom broju spominju nemire, tiskovine iz Zagreba u svakom četvrtom, a tiskovine iz Dalmacije, Primorja i Istre u svakom desetom broju. Navedene razlike moguće je pripisati slabijoj informacijskoj povezanosti Zagreba, Dalmacije, Primorja i Istre s područjima s najjačim nemirima, ali i mogućem utjecaju Narodnog vijeća zbog blizine u Zagrebu. Za Dalmaciju, Primorje i Istru postoji veći problem od nemira u zemlji i njihovo pisanje je okrenuto problemu prodiranja talijanske vojske. Tiskovine iz kontinentalne Hrvatske vjerojatno su bile preblizu nemira da bi ih jednostavno ignorirali i slabije pisali o njima. Ukoliko je bio otežan protok informacija prema Narodnom vijeću, moguće je da zbog istoga Narodno vijeće nije moglo utjecati na tiskovine iz kontinentalne Hrvatske da manje pišu o njima. Po primjeru *Primorskih novina* vidljivo je da nakon ukidanja vojne cenzure predstavnici Narodnog vijeća pokušali su telefonski utjecati na uredništva, a proglasom o širenju glasina utjecati da se ne objavljuju vijesti temeljene na glasinama, nego na konkretnim pisanim dokazima ili svjedočanstvima sudionika. Krajem studenog članovi Narodnog vijeća osjećali su se sigurno u ono što izvještavaju domaće tiskovine o nemirima, da su raspravljali o uvođenju cenzure za dopisništva stranih novina, koji bi mogli izvještavati samo ono što je već objavljeno u domaćem tisku. Zbog navedenog daje se naslutiti da je Narodno vijeće pokušavalo utjecati na pisanje novina o nemirima kako bi smanjilo paniku u narodu, pokušalo prikazati da vlada red u državi te sebe pokazati kao sposobnim da vlada. Svakako treba računati i na uredništva i novinare koji su slavili dolazak slobode i nisu htjeli isti pokvariti vijestima o nemirima. Pokušaji Svetozara Pribićevića i njegovih istomišljenika da prikažu stanje u državi katastrofičnim usmjereni su prema članovima Narodnog vijeća, ali ne i prema narodu.

U prijelaznom periodu između monarhije, Države SHS i Kraljevine SHS nemiri i zeleni kader bili su značajan čimbenik. Svojim djelovanjem destabilizirali su monarhiju i novoj Državi SHS onemogućili lagano suočavanje s ostalim problemima te pomogli da se Država SHS ujedini s Kraljevinom Srbijom po nepovoljnijim uvjetima za Državu SHS.

10. LITERATURA

1.1. Knjige

1. Bilandić, Dušan. *Hrvatska Moderna Povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
2. Čutura, Dinko. *Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, 2003.
3. Goldstein, Ivo. *Hrvatska Povijest*. Zagreb: Novi liber, 2003.
4. Haralambos, Michael; Holborn, Martin. *Sociologija; Teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing, 2002.
5. Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske II. dio*. Zagreb: August Cesarec, 1989.
6. Horvat, Josip. *Povijest novinarstva Hrvatske 1771-1939*. Zagreb: Stvarnost, 1962.
7. Hrabak, Bogumil. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama, 1914-1918*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990.
8. Krleža, Miroslav. *Hrvatski bog Mars*. Sabrana djela Miroslava Krleže (svezak 6). Zagreb: Zora, 1965.
9. Krleža, Miroslav. *Vučjak*. Zagreb: Ljevak, 2003.
10. Kršnjavi, Iso. *Zapisci - Iza kulisa hrvatske politike*. Zagreb: Mladost, 1986.
11. Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina. *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008.
12. Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918-1991) Hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 1998.
13. Milutinović, Kosta N. *Dr. Ivan Ribar*. Sisak: Jedinstvo, 1968.
14. Mimica, Bože. *Slavonija u XX. Stoljeću*. Zagreb: V.B.Z., 2009.
15. Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2005.
16. Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske - četvrto dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007.

1.2. Članci

1. Banac, Ivo. „I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb) 24 (1992) br. 3: str. 23-43.
2. Boban, Branka. „Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskoga rata“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, urednica Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012): str. 377-393.

3. Bogdanović, Tomislav. „Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju“. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* (Koprivnica), Vol.12 (2013) broj.23: str. 96-108.
4. Bulić, Ivan. „Vojna cenzura u Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, urednica Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012): str. 323-352.
5. Dobrovšak, Ljiljana. „Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata (1914-1918.)“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, urednica Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012): str. 427-453.
6. Goldstein, Ivo. „Miroslav Krleža o hrvatskoj historiografiji i hrvatskoj povijesti“. *Spomenica Filipa Potrebiće* (Zagreb,2004): str. 419-434.
7. Ivan Balta. „Slavonija i slavonske vojne jedinice u Prvome svjetskom ratu“. *Polemos* (Zagreb) 8 (2005) 1–2: str. 205-219.
8. Karaula, Željko. „30 dana što su potresli Bjelovar , Odbor Narodnog vijeća Bjelovara tokom studenog 1918. godine“, *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin (Varaždin), Broj 19.(2008)*, str. 251.-274.
9. Kovač, Miro. „Raspadanje Austro-Ugarske i rađanje Kraljevine SHS u svjetlu francuske politike (od listopada do prosinca 1918.)“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), Vol 35 (2003), broj 1: str. 141-172.
10. Krizman, Bogdan. „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb) X(1957), br. 1-4: str. 111-129.
11. Krizman, Bogdan. „O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kaderu“. *Historijski zbornik* (Zagreb) 10 (1957), str. 149-157.
12. Krizman, Bogdan. „Osnivanje 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu' 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb),8 (1954), br. 1-4: str. 23-32.
13. Krizman, Bogdan. „Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb) 14 (1961): str. 167-216.
14. Mesić, Milan. „Teorije društvenih pokreta - američke perspektive“. *Društvena istraživanja* (Zagreb) god.7., broj 4-5 (1998): str. 699-729.
15. Novosel, Filip. „Hrvatsko-slavonske postrojbe u sastavu austrougarske vojske za vrijeme Prvog svjetskog rata“. *Scrinia Slavonica* (Slavonski Brod) 10 (2010): str. 267-289.
16. Puljašić, Nataša. Vučemilović-Grgić, Ivana. „Jovan Stanisavljević Čaruga“. *Essehist* (Osijek) 2 (2011): str. 78-81.

17. Škorić, Drago. „Uloga povratnika iz ruskog zarobljeništva u razvoju događaja u Hrvatskoj potkraj godine 1918.“. *Starine - Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* (Zagreb), urednik Grga Novak, knj. 46 (1956): str. 7-23.
18. Zorko, Tomislav. „Afera Lipošćak“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), Vol 35 (2003), broj 3: str. 887-902.
19. Zorko, Tomislav. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, urednica Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012): str. 253-376.
20. Zvonar, Ivica. „Pogled na 1918. iz perspektive dijela istaknutih sudionika“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, urednica Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012): str. 501-524.

1.3. Internet

1. B., Io. „Zeleni Kadar“, *Leksikografski zavod Miroslava Krleže* (<http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2301> , srpanj 2014)
2. „Broz, Josip – Tito“ (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758> , rujan 2014.).
3. Čutura, Dinko; Lovro GALIĆ, „Veliki rat: pregled ratnih operacija“ (<http://1914-1918.com.hr/427-2> , srpanj 2014).
4. „Govor Stjepana Radića u Saboru 24. studenoga 1918. Znameniti govori iz povijesti saborovanja“ (<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1762&sec=444> , kolovoz 2014).
5. „Krleža, Miroslav“. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža* (<http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/495-krleza-miroslav-he> , ožujak 2014).
6. Yale Law School. *Lillian Goldman Law Library* (<http://avalon.law.yale.edu> , travanj 2014).

1.4. Novine

1. *Agramer Tagblatt*, dnevnik, Zagreb.
2. *Die Drau*, dnevnik, Osijek.
3. *Glas slobode*, povremeno, Đakovo.
4. *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*, dnevnik, Zagreb.
5. *Hrvatska država*, dnevnik, Zagreb.

6. *Hrvatska kruna*, dnevnik, Zadar.
7. *Hrvatska njiva*, tjednik, Zagreb.
8. *Hrvatska obrana*, dnevnik, Osijek.
9. *Hrvatska riječ*, dnevnik, Zagreb.
10. *Hrvatska*, dnevnik, Zagreb.
11. *Hrvatski list*, dnevnik, Pula.
12. *Jug, organ samostalnih demokrata za osječku oblast*, dnevnik, Osijek.
13. *Jutarnji list*, dnevnik, Zagreb.
14. *Male novine*, dnevnik, Zagreb.
15. *Nezavisnost*, tjednik, Bjelovar.
16. *Novine/Narodna politika*, dnevnik, Zagreb.
17. *Novo doba*, dnevnik, Split.
18. *Novo doba*, tjednik, Vukovar.
19. *Novosti*, dnevnik, Zagreb.
20. *Obzor*, dnevnik, Zagreb.
21. *Općinski upravnik*, tjednik, Zagreb.
22. *Podravec*, tjednik, Koprivnica.
23. *Prava crvena Hrvatska*, tjednik, Dubrovnik.
24. *Primorske novine*, dnevnik, Sušak.
25. *Pučki list*, dvotjednik, Split.
26. *Radničke novine*, dvotjednik, Osijek.
27. *Slavonische Presse*, dnevnik, Osijek.
28. *Volja naroda*, tjednik, Varaždin.
29. *Židov*, dvotjednik, Zagreb.